

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

4. The Collection of the Numerical Discourses -
Subcommentaries (4. Aṅguttara Nikāya - Tīkā)

01. Subcommentary on the Book of the Ones (01. Ekakanipāta-
tīkā)

14. The Chapter on the Foremost (14. Etadaggavaggo)

PaliVerse

4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries

01. Subcommentary on the Book of the Ones

14. Etadaggavaggo

1. Paṭhamaetadaggavaggo

Etadaggapadavaṇṇanā

188. Etadaggesu paṭhamavaggassa paṭhame ādimhi dissatīti ettha aggasaddoti ānetvā yojetabbaṃ. Ajjataggeti ajjadivasam ādim katvāti attho. Aṅgulaggenāti aṅgulikoṭiyā. Ambilagganti ambilakoṭṭhāso. Koṭibhūtāti paramakoṭibhūtā tasmim̐ ṭhāne tādīsānaṃ aññesaṃ abhāvato. Tato eva seṭṭhabhūtātipi aggā. Etadaggasannikkhepoti etadagge ṭhapanam̐ aṭṭhuppattiādīhi catūhipi kāraṇehi. Mahāpaññatāya therena etadaggaṭṭhānassa laddhabhāvaṃ vitthārato dassetuṃ - “katha”ntiādimāha. Dve padantarānīti kaṇḍambamūle yugandharapabbateti dvīsu ṭhānesu dve padāni dassetvā. Muṇḍapīṭhakanti yaṃ sattaṅgaṃ pañcaṅgaṃ vā na hoti, kevalaṃ muṇḍakapīṭhaṃ, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Avattharivā nisīdīti buddhānubhāvena ajjhottharivā nisīdi. Tenāha - “evaṃ nisīdanto”tiādi. Kāyasakkhim̐ katvāti nāmakāyena desanāya sampaṭicchanavasena sakkhibhūtaṃ katvā. Kusalā dhammā akusalā dhammā abyākataṃ dhammāti iti-saddo ādyattho, tena sabbaṃ abhidhammadesanaṃ saṅgaṇhāti.

Pāṭihāriyatṭhāneti yamakapāṭihāriyassa kataṭṭhāne. Passathāti tesam̐ bahubhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Assāti manussasamūhassa ekabhāvaṃ. Ākappanti ākāraṃ. Mahājanoti sadevake loke sabbo mahājano. Yathā nirayadassanaṃ samvegajananatthaṃ, evaṃ devalokadassanampi samvegajananatthameva “anupubbikathāyaṃ saggakathā viya evaṃ sabbasampattisamupetopi saggo anicco addhuvo cavanadhammo”ti. Sajjetvāti samapaṇṇāsāya mucchanāhi yathā kāmena nivādetuṃ sakkā, evaṃ sajjetvā.

Puthujjanapañcakaṃ pañhanti puthujjanapañhaṃ ādim katvā pavattitaṃ khīṇāsavapañhapariyantaṃ pañhapañcakaṃ. Paṭhamam̐...pe... pucchīti puthujjanavisaye pañhaṃ pucchi. Paṭisambhidā yathābhinihāraṃ yathāsakaṃ vipassanābhinihārena paṭhamabhūmiyādayo viya pavattitavisayāti vuttaṃ - “te attano attano paṭisambhidāvisaye ṭhatvā kathayimsū”ti. Buddhavisaye pañhaṃ pucchīti -

“Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;
Tesaṃ me nipako iriyaṃ, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti. -

Idaṃ pañhaṃ pucchi. Tattha saṅkhātadhammāti saṅkhātā ñātā catusaccadhammā, ye ca saṅkhātadhammā catūhi maggehi paṭividdhacatusaccadhammāti attho. Iminā asekkhā kathitā. Puthu-saddo ubhayatthapi yojetabbo “ye puthū saṅkhātadhammā, ye ca puthū sekhā”ti. Tesanti tesam̐ dvinnam̐ sekkhāsekkhapuggalānaṃ me puṭṭhoti

yojettabbam, mayā puṭṭhoti attho. Iriyanti sekkhāsekkhabhūmiyā āgamanappaṭipadam. Iriyati gacchati sekkhabhūmiṃ asekkhabhūmiṃca etāyāti iriyā, tam tesam iriyam āgamanappaṭipadam mayā puṭṭho pabrūhi kathehīti attho. Evaṃ bhagavā buddhavisaye pañham pucchitvā “imassa nu kho, sārīputta, samkhittena bhāsītassa katham vitthārena attho daṭṭhabbo”ti āha. Thero pañham oloketvā “satthā maṃ sekkhāsekkhānam bhikkhūnam āgamanappaṭipadam pucchati”ti pañhe nikkakko hutvā “āgamanappaṭipadā nāma khandhādivasena bahūhipi mukhehi sakkā kathetum, katarākārena nu kho kathento satthu ajjhāsayaṃ gaṇhitum sakkhissāmi”ti ajjhāsayaṃ kaṅkhi, tam sandhāyetam vuttam - “dhammasenāpati...pe... na sakkoti”ti. Pucchitapañham vissajjetum paṭibhāne asati disāvilokanam sattānam sabhāvoti dassento, “puratthima...pe... nāsakki”ti āha. Tattha pañhuppattiṭṭhānanti pañhuppattikāraṇam.

Therassa kilamanabhāvaṃ jānitvāti “sārīputto pañhe nikkakko, ajjhāsayaṃ me kaṅkhamāno kilamati”ti therassa kilamanabhāvaṃ ñatvā. Catumahābhūtikakāyapariggahanti etena khandhamukhena nāmarūpariggaho vutto. “Bhūtamidanti, sārīputta, samanupassasi”ti hi vadantena bhagavatā khandhavasena nāmarūpariggaho dassito. Evaṃ kirassa bhagavato ahosi “sārīputto mayā naye adinne kathetum na sakkhissati, dinne pana naye mamajjhāsayaṃ gahetvā khandhavasena kathessati”ti. Therassa saha nayadānena so pañho nayasatena nayasahassena upaṭṭhāsi. Tenāha - “aññātam bhagavā, aññātam sugatā”ti.

Arūpāvacare paṭisandhi nāma na hotīti bodhisambhārasambharaṇassa anokāsabhāvato vuttam. Tenāha - “abhabbaṭṭhānattā”ti, laddhabhāvaṃ bodhisattānam uppattiyā abhabbadesattāti attho. Rūpāvacare nibbattīti kammavasiṭṭāsambhāvato arūpāvacare anibbattitvā rūpāvacare nibbatti.

Parosahassantiādinā parosahassajātakaṃ dasseti. Tattha parosahassampīti atirekasahassampi. Samāgatānanti sannipatitānam bhāsītassa attham jānitum asakkontānam bālānam. Kandeyyūṃ te vassasatam apaññāti te evaṃ samāgatā apaññā ime bālattā sasā viya vassasatampi vassasahassampi rodeyyūṃ parideveyyūṃ. Rodamānāpi pana attham vā kāraṇam vā neva jāneyyunti dīpeti. Ekova seyyo puriso sapaññoti evarūpānam bālānam parosahassatopi eko paṇḍitapurisova seyyo varataroti attho. Kīdiso sapaññoti āha - “yo bhāsītassa vijānāti attha”nti, ayaṃ jeṭṭhantevāsiko viya yo bhāsītassa attham jānāti, so tādiso sapañño varataroti attho. Dutiye parosatajātake jhāyeyyunti yāthāvato attham jānitum samāhitā hutvā cinteyyūṃ. Sesamettha vuttanayameva.

Tatiyajātake ye saññinoti ṭhapetvā nevasaññānāsaññāyatanaalābhino avasesacittakasatte dasseti. Tepi duggatāti tassā nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā alābhato tepi duggatā dukkham upagatā saññibhave. “Saññā rogo saññā gaṇḍo saññā salla”nti hi te saññāya ādīnavadassino. Yepi asaññinoti asaññibhave nibbatte acittakasatte dasseti. Tepi imissāyeva samāpattiyā alābhato duggatāyeva. Jhānasukham anaṅgaṇam niddosaṃ yathāvuttadosābhāvato. Balavacittekaggatāsabhāvenapi tam anaṅgaṇam nāma jātam. Nevasaññī nāsaññīti āhāti atīte kira bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjam kārente bodhisatto araññāyatane kālam karonto antevāsikehi puṭṭho “nevasaññī nāsaññī”ti āha. Purimajātake vuttanayeneva tāpasā jeṭṭhantevāsikassa katham na gaṇhiṃsu. Bodhisatto ābhassarato āgantvā ākāse ṭhatvā imaṃ gāthamāha. Tena vuttam -

“sesaṃ vuttanayeneva veditabba”nti.

Catutthajātake candassa viya ābhā etassāti candābhaṃ, odātakasiṇaṃ. Sūriyābhanti sūriyassa viya ābhā etassāti sūriyābhaṃ, pītakasiṇaṃ. Yodha paññāya gādhātī yo puggalo idha sattalo ke idam kasiṇadvayaṃ paññāya gādhāti, ārammaṇaṃ katvā anuppavisati, tattha vā patitṭhahati. Avitakkena dutiyajjhānena ābhassarūpago hotīti so puggalo tathā katvā paṭiladdhena dutiyena jhānena ābhassarabrahmalokūpago hoti. Sesaṃ purimanayeneva veditabbanti iminā imaṃ dasseti - atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto araṇṇāyatane kālaṃ karonto antevāsikehi pucchito “candābhaṃ sūriyābha”nti vatvā ābhassare nibbatto. Tāpasā jeṭṭhantevāsikassa na saddahiṃsu. Bodhisatto āgantvā ākāse ṭhito imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Pañcamajātake āsīsethevāti āsācchedaṃ akatvā attano kammesu āsaṃ kareyyeva. Na nibbindeyyāti na nibbedāṃ uppādeyya, na ukkaṇṭheyyāti attho. Voti nipātamattaṃ. Yathā icchinti ahañhi saṭṭhihatthā narakā utṭhānaṃ icchiṃ, somhi tatheva jāto, tato utṭhitoyevāti dīpeti.

Atīte kira bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sarabhamigayoniyaṃ nibbattitvā araṇṇe paṭivasati. Rājā migavittako ahosi thāmasampanno. Ekadivasaṃ gantvā amacce āha - “yassa passena migo palāyati, teneva so dātabbo”ti. Athekadivasaṃ sarabhamigo utṭhāya rañño ṭhitatṭhānena palāyi. Atha naṃ amaccā uppaṇḍesuṃ. Rājā cintesi - “ime maṃ parihāsanti, mama pamāṇaṃ na jānanti”ti gāḷhaṃ nivāsetvā pattikova khaggaṃ ādāya “sarabhaṃ gaṇhissāmī”ti vegena pakkhandi. Atha naṃ disvā tīṇi yojanāni anubandhi. Sarabho araṇṇaṃ pāvisi. Rājāpi pāvisiyeva. Tattha sarabhamigassa gamanamagge saṭṭhihatthamatto mahāpūtipātanaṃ āvāṇo atthi, so tiṃsaṃ hatthamattaṃ udakena puṇṇo tiṇehi ca paṭicchanno. Sarabho udakagandhaṃ ghāyitvā āvāṇabhāvaṃ ṇatvā thokaṃ osakkivā gato. Rājā pana ujukameva āgacchanto tasmīṃ pati.

Sarabho tassa padasaddaṃ asuṇanto nivattitvā taṃ apassanto “naraṇāvāṇe patito bhavissati”ti ṇatvā āgantvā olokento taṃ gambhīre udaye appatitṭhe kilamantaṃ disvā tena katāparādhaṃ hadaye akatvā sañjātakāruṇṇo “mā mayi passante varāko nassatu, imamaṃ taṃ dukkhā mocessāmī”ti āvāṇatīre ṭhito “mā bhāyi, mahārāja, ahaṃ taṃ dukkhā mocessāmī”ti vatvā attano piyaputtaṃ uddharitvaṃ ussāhaṃ karonto viya tassuddharaṇatthāya silāya yoggaṃ katvā “vijjhissāmī”ti āgataṃ rājānaṃ saṭṭhihatthā narakā uddharitvā assāsetvā piṭṭhiṃ āropetvā araṇṇā nīharitvā senāya avidūre otāretvā ovādamassa datvā pañcasu sīlesu patitṭhāpesi. Rājā senaṅgaparivuto nagaraṃ gantvā “ito paṭṭhāya sakalapaṭṭhāvāsino pañca sīlāni rakkhantū”ti dhammabheriṃ carāpesi. Mahāsattena pana attano katagūṇaṃ kassaci akathetvā sāyaṃ nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā alaṅkatasayane sayitvā paccūsakāle mahāsattassa gūṇaṃ saritvā utṭhāya sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisīditvā pītipuṇṇena hadayena udānaṃ udānento “āsīsetheva puriso”ti ādinā imā cha gāthā abhāsi.

Tattha ahitā hitā cāti dukkhaphassā sukhaphassā ca, maraṇaphassā, jīvitaphassātipi attho. Sattānañhi maraṇaphasso ahito, jīvitaphasso hito. Tesāṃ acintito maraṇaphasso āgacchatīti dasseti. Acintitampīti mayā “āvāṇe patissāmī”ti na cintitaṃ, “sarabhaṃ māressāmī”ti cintitaṃ. Idāni pana me cintitaṃ naṭṭhaṃ,

acintitameva jātanti udānavasena vadati. Bhogāti yasaparivārā, ete cintāmayā na honti. Tasmā ñāṇavatā vīriyameva kātabbanti vadati. Vīriyavato hi acintitampi hotiyeva.

Tassetam udānam udānentasseva aruṇam utthahi. Purohito pātova sukhaseyyapucchanattham āgantvā dvāre tthito tassa udānagītasaddam sutvā cintesi - “rājā hiyyo migavam agamāsi, tattha sarabhamigam viddho bhavissati, tena maññe udānam udāneti”ti. Evam brāhmaṇassa rañño paripuṇṇabyañjanam udānam sutvā sumajjite ādāse mukham oloketassa chāyā viya raññā ca sarabhena ca katakāraṇam pākaṭam ahosi, so nakhaggena dvāram ākoṭesi. Rājā “ko eso”ti pucchi. Aham, deva, purohitoti. Athassa dvāram vivaritvā “ito ehācariyā”ti āha. So pavisitvā rājānam jayāpetvā ekamantaṃ tthito “aham, mahārāja, tayā araññe katakāraṇam jānāmi, tvaṃ ekaṃ sarabhamigam anubandhanto narake patito, atha naṃ so sarabho silāya yoggaṃ katvā narakato uddhari, so tvaṃ tassa guṇam saritvā udānam udānesi”ti vatvā “sarabham giriduggasmi”ntiādinā dve gāthā abhāsi.

Tattha anusarīti anubandhi. Vikkantanti uddharaṇatthāya kataparakkamaṃ. Anujīvasīti upajīvasi, tassānubhāvena tayā jīvitam laddhanti attho. Samuddharīti uddharaṇam akāsi. Silāya yoggaṃ sarabho karitvāti silāya sopānasadisāya narakato uddharaṇayoggataṃ karitvā. Alīnacittanti saṅkocaṃ appattacittam. Ta migam vadesīti suvaṇṇasarabhamigam idha sirisayane nipanno vaṇṇesi. Tam sutvā rājā, “ayaṃ mayā saddhiṃ na migavam āgato, sabbañca pavattiṃ jānāti, katham nu kho jānāti, pucchissāmi na”nti cintetvā - “kiṃ tvaṃ nu tatthevā”ti navamagāthamāha. Tattha bhiṃsarūpanti kiṃ nu te ñāṇam balavajātikaṃ, tenetaṃ jānāsīti vadati. Brāhmaṇo “nāham sabbaññubuddho, byañjanam amakkhetvā tayā kathitagāthāya pana mayham attho upaṭṭhātī”ti dīpento “na cevaha”nti dasamagāthamāha. Tattha subhāsītānanti byañjanam amakkhetvā suṭṭhu bhāsītānam. Attham tadānentīti yo tesam attho, tam ānenti upadhārentīti attho. Tadā purohito dhammasenāpati ahosi. Tenevāha - “atītepi”tiādi. Sesam uttānatthameva.

Aññāsikoṇḍaññattheravatthu

Aññāsikoṇḍaññattherādayotiādīsu pana yāthāvasarasaguṇavasenāti yathāsabhāvaguṇavasena. Pabbajjāvasena paṭivedhavasena suciraṃ sunipuṇam rattindivaparicchedajānanavasena ca rattaññutā veditabbāti tam dassento “tthapetvā hi sammāsambuddha”ntiādimāha. Pākaṭova hotīti satipaññāvepullappattiko pākaṭo vibhūto hoti. Aññāsikoṇḍaññoti sāvakesu sabbapaṭhamam cattāri ariyasaccāni ñātakoṇḍañño. Sabbesupi etadaggesūti sabbesupi etadaggasuttesu, sabbesu vā etadaggaṭṭhapanesu.

Dhurapattānīti pattānam pamukhabhūtāni bāhirapattāni. Navutihatthānīti majjhimapurisassa hatthena navutiratanāni. Padumeneva tam tam padesam uttarati atikkamatīti padumuttaro, bhagavā. Gandhadāmamālādāmādīhīti ādisaddena pattadāmādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha gandhadāmehi katamālā gandhadāmaṃ. Lavaṅgatakkolajātipupphādīhi katamālā mālādāmaṃ. Tamālapattādīhi katamālā pattadāmaṃ. Vaṅgapatṭeti vaṅgadese uppannaghanasukhumavatthe. Uttamasukhumavatthanti kāsikavatthamāha.

Teparivaṭṭadhammacakkappavattanasuttantapariyosāneti ettha “idaṃ dukkham ariyasacca”ntiādinā saccavasena, “dukkham ariyasaccaṃ pariññeyya”ntiādinā kiccavasena, “dukkham ariyasaccaṃ pariññāta”ntiādinā katavasena ca tīhi ākārehi

parivaṭṭetvā catunnaṃ saccānaṃ desitattā tayo parivaṭṭā etassa atthīti tiparivaṭṭaṃ, tiparivaṭṭameva teparivaṭṭaṃ, teparivaṭṭaṅca taṃ dhammacakkappavattanaṅcāti teparivaṭṭadhammacakkappavattanaṃ, tadeva suttantaṃ, tassa pariyoṣāneti attho.

Sāligabbhaṃ phāletvā ādāyāti sāligabbhaṃ phāletvā tattha labbhamānaṃ sālikhīraraṣaṃ ādāya. Anucchavikanti buddhānaṃ anucchavikaṃ khīrapāyasaṃ pacāpema. Veṇiyo purisabhāvavasena bandhitvā kalāpakaraṇe kalāpaggaṃ. Khale kalāpānaṃ ṭhapanadivase khalaggaṃ. Madditvā vīhīnaṃ rāsikaraṇadivase khalabhaṇḍaggaṃ. Koṭṭhesu hi dhañṇassa pakkhipanadivase koṭṭhaggaṃ.

Dve gatiyoti dve eva nipphattiyo, dve niṭṭhāti attho. Tasmim kumāre sabbaññutaṃ patteti koṇḍaññaṃ māṇavasassa laddhiyaṃ ṭhatvā itarepi cha janā putte anusāsiṃsu. Bodhirukkhamūle pācīnapassaṃ acalaṭṭhānaṃ nāma, yaṃ “vajirāsana”ntipi vuccati. Mahataṃ mahatiyo vahaṭīti “pācīnamukho”ti avatvā “pācīnalokadhātuabhimukho”ti vuttaṃ. Maṃsacakkhupi lokanāthassa appaṭighātaṃ mahāvisayaṅcāti. Caturaṅgasamannāgatanti “kāmaṃ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatū”tiādinā vuttacaturaṅgasamannāgataṃ.

Idaṃ pana sabbamevāti “kassa nu kho ahaṃ paṭhamāṃ dhammaṃ desessāmī”tiādinayappavattaṃ sabbameva. Parivitakkamattameva tathā atthasiddhiyā abhāvato. Pupphitaphalitaṃ katvāti abhiññāpaṭisambhidāhi sabbapāliphullaṃ, maggaphalehi sabbaso phalabhārabharitaṅca karonto pupphitaṃ phalitaṃ katvā. Apakkamitukāmo hutvāti dvepi aggasāvake attano nipaccakāraṃ karonte disvā tesāṃ guṇātirekataṃ bahu maññaṇto buddhānaṃ santikā apakkamitukāmo hutvā. Tatthevāti chaddantadahaṭṭireyeva.

Sāriputta-moggallānattheravatthu

189-190. Dutiyatatiyesu iddhimantānanti ettha manta-saddo atisayatthavisayoti therassa atisayikaiddhitaṃ dassetuṃ - “iddhiyā sampannāna”nti vuttaṃ. Saha paṃsūhi kīḷiṃsūti sahapāṃsukīḷitā. Idhalokattabhāvamevāti diṭṭhadhammikaattabhāvameva. Soḷasa pañña paṭivijjhivā ṭhitoti majjhimānikāye anupadasuttantadesanāya “mahāpañña, bhikkhave, sāriputto, puthupañña, bhikkhave, sāriputto, hāsaṃpañña, bhikkhave, sāriputto, javanapañña, bhikkhave, sāriputto, tikkhapañña, bhikkhave, sāriputto, nibbedhikapañña, bhikkhave, sāriputto”ti evamāgatā mahāpaññaḍikā cha, tasmimyeva sutte āgatā navānupubbavihārasamāpattipañña, arahattamaggapaññaṭi imā soḷasavidhā pañña paṭivijjhivā sacchikatvā ṭhito.

Pañhasākacchanti pañhassa pucchanavasena vissajjanavasena ca sākacchaṃ karoti. Atthikehi upaṇṇātaṃ magganti etaṃ anubandhanassa kāraṇavacanaṃ. Idañhi vuttaṃ hoti - yaṃnūnāhaṃ imaṃ bhikkhuṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandheyyaṃ. Kasmā? Yasmā idaṃ piṭṭhito piṭṭhito anubandhanaṃ nāma atthikehi upaṇṇātaṃ maggaṃ, ñāto ceva upagato ca maggoti attho. Atha vā atthikehi amhehi maraṇe sati amatenapi bhavitabbanti evaṃ kevalaṃ atthīti upaṇṇātaṃ, anumānaññaṇena upagantvā ñātaṃ nibbānaṃ nāma atthi, taṃ magganto pariyesantoti evampettha attho daṭṭhabbo.

Nesaṃ parisāyāti dvinnāṃ aggasāvakānaṃ parivārabhūtaparisāya. Dve aggasāvaketi sāriputtamoggallāne dve mahānubhāve sāvake. Ṭhānantareti aggasāvakattasaññaṭi ṭhānantare ṭhapesi. Kasmā panettha “aggasāvake”ti avatvā “mahāsāvake”ti vuttaṃ.

Yadi aññepi mahātherā abhiññātādiguṇavisesayogena “mahāsāvaka”ti vattabbataṃ labhanti, imeyeva pana sāvakesu anaññasādhāraṇabhūtā visesato “mahāsāvaka”ti vattabbāti dassanattamaṃ “dvepi mahāsāvake”ti vuttaṃ.

Mahākassapatttheravattu

191. Catutthe yasmā dhutavādadhutadhammadhutaṅgāni dhutamūlakāni, tasmā “dhuto veditabbo”ti āradhmaṃ, tattha kilese dhuni dhutavāti dhuto, dhutakilesa puggalo, kilesadhunano vā dhammo, kilesadhunano dhammoti ca sapubbabhāgo ariyamaggo daṭṭhabbo. Taṃ dhutasaññitaṃ kilesadhunanadhammaṃ vadati, pare tattha paṭiṭṭhāpetīti dhutavādo. Catukkañcettha sambhavaṭīti taṃ dassetuṃ - “ettha panā”tiādi āradhmaṃ. Tayidanti nipāto, tassa so ayanti attho. Dhutabhūtassa dhutabhūtā dhammā dhutadhammā. Appicchatā santuṭṭhitā heṭṭhā vuttā eva. Kilese sammā likhati tacchatīti sallekho, kilesajegucchi, tassa bhāvo sallekhatā. Dvīhihi kāmehi viviccatīti paviveko, yonisomanasikārabahulo puggalo, tassa bhāvo pavivekatā. Iminā sarīraṭṭhapanamattena atthīti idamaṭṭhi ttha-kārassa ṭṭha-kāraṃ katvā, tassa bhāvo idamaṭṭhitā, imehi vā kusaladhammehi atthi idamaṭṭhi, yena ñāṇena “pabbajitena nāma paṃsukūlikaṅgādīsu paṭiṭṭhitena bhavitabba”nti yathānusiṭṭhaṃ dhutaguṇe samādiyati ceva pariharati ca, taṃ ñāṇaṃ idamaṭṭhitā. Tenāha - “idamaṭṭhitā ñāṇamevā”ti. Dhutadhammā nāmāti dhutaṅgasevanāya paṭipakkhabhūtānaṃ pāpadhammānaṃ dhunanavasena pavattiyā dhutoti laddhanāmāya dhutaṅgacetanāya upakārakā dhammāti katvā dhutadhammā nāma. Anupatantīti tadantogadhā tappariyāpannā honti tadubhayasseva pavattivisesabhāvato. Paṭikkhepavatthūsūti dhutaṅgasevanāya paṭikkhipitabbavatthūsu pahātabbavatthūsu.

Paṃsukūlikaṅgaṃ...pe... nesajjikaṅganti uddesopi peyyālanayena dassito. Yadettha vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vitthārato vuttaṃ. Dhutavādaggahaṇeneva therassa dhutabhāvopī gahito hotīti “dhutavādāna”nteva vuttaṃ. Ayaṃ mahāti abhinīhārādimahantatāyapi sāsanaṃ upakāritāyapi ayaṃ thero mahā, guṇamahantatāya paṃsāvacaṇameva vā etaṃ therassa yadidaṃ mahākassapoti yathā “mahāmoggallāno”ti.

Satthu dhammadesanāya vatthuttaye sañjātappasādatāya upāsakabhāve ṭhitattā vuttaṃ - “uposathaṅgāni adhiṭṭhāyā”tiādi. Etassa aggabhāvassāti yojetabbaṃ. Saccakāroti saccabhāvāvaho kāro, avisaṃvādanavasena vā tadatthasādhanoti attho. Kolāhalanti kutūhalavipphāro. Satthā sattame sattame saṃvacchare dhammaṃ kathento sattānaṃ savanayoggaṃ kālaṃ sallakkhento divā sāyanhasamayaṃ katheti, rattiyaṃ sakalayāmaṃ. Tenāha - “brāhmaṇo brāhmaṇe āha - ‘bhoti kiṃ rattiṃ dhammaṃ suṇissasi divā’”ti. Vissāsikoti vissāsikabhāvo. “Tato paṭṭhāya so”ti vā pāṭho.

Dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissāti idaṃ sā paramparāya sotapatitaṃ atthaṃ gahetvā āha. Adinnavipākassāti avipakkavipākassa. Bhaddake kāleti yutte kāle. Nakkhattanti nakkhattena lakkhitaṃ chaṇaṃ. Tasmiṃ tasmiñhi nakkhatte anubhavitabbachāṇāni nakkhattāni nāma, itarāni pana chaṇāni nāma. Sammāpatitadukkhato vimocanena tato niyyānāvahatāya icchitattassa labhāpanato ca niyyānikaṃ. Tesanti suvaṇṇapadumānaṃ. Olambakāti suvaṇṇaratanaṃ ratanadāmā. Puññāniyāmenāti puññānubhāvasiddhena niyāmena. Svassa bārāṇasirajjaṃ dātuṃ katokāso. Phussarathanti maṅgalarathaṃ.

Setacchattaunhīsavālabījanikhaggamaṇipādukāni pañcavidhaṃ
rājakakudhabhaṇḍanti vadanti. Idha pana setacchattaṃ viṣuṃ gahitanti sīhāsanaṃ
pañcamaṃ katvā vadanti. Pārupanakaṇṇanti pārupanavatthassa dasantaṃ.
Dibbavatthadāyipuñṇānubhāvacodito “nanu tātā thūla”nti āha. Aho tapassīti aho
kapaṇo ahaṃ rājāti attho. Buddhānaṃ saddahitvāti buddhānaṃ sāsanaṃ saddahitvā.
Caṅkamanasatānīti iti-saddo ādyattho. Tena hi aggisālādīni pabbajitasārubbāni
ṭhānāni saṅgaṇhāti.

Sādhukīlīnti ariyānaṃ parinibbutaṭṭhāne kātābasakkāraṃ vadati. Nappamajji,
nirogā ayyāti pucchitākāradassanaṃ. Parinibbutā devāti devī paṭivacanaṃ adāsi.
Paṭiyādetvāti niyyātetvā. Samaṇakapabbajjanti samitapāpehi ariyehi
anuṭṭhātabbapabbajjaṃ. So hi rājā paccekabuddhānaṃ vesassa diṭṭhattā “idameva
bhaddaka”nti tādīsaṃyeva liṅgaṃ gaṇhi. Tatthevāti brahmaloke eva. Vīsatime vasse
sappatteti āharitvā sambandho. Brahmalokeya cavitvā nibbattattā,
brahmacariyādhikāraṃ ca cirakālasambhūtattā “evarūpaṃ kathaṃ mā kathethā”ti
āha. Vīsati dharaṇāni nikkhanti vadanti, pañcapalaṃ nikkhanti apare. Itthākaroti
itthiratanassa uppattiṭṭhānaṃ. Ayyadhītāti amhākaṃ ayyassa dhītā, bhaddakāpilānīti
attho. Samānapaṇṇanti sadisapaṇṇaṃ sadisalekhaṃ kumārassa kumārikāya ca
yuttaṃ paṇṇalekhaṃ. Te purisā samāgataṭṭhānato magadharaṭṭhe mahātitthagāmaṃ
maddaraṭṭhe sāgalanagarañca uddissa apakkamantā aññaṃaññaṃ vissajjantā nāma
hontīti “ito ca etto ca pesesu”nti vuttā.

Pupphadāmanti hatthihattappamāṇaṃ pupphadāmaṃ. Tānīti tāni ubhohi
ganthāpitāni dve pupphadāmāni. Teti ubho bhaddā ceva pippalikumāro ca.
Lokāmisenāti kāmāssādena. Asaṃsaṭṭhāti na saṃyuttaṃ ghaṭe jalantena viya padīpena
ajjhāsāye samujjalantena vimokkhabījēna samussāhitacittattā. Yantabaddhānīti
sāsaṃpādanatthaṃ tattha tattha dvārakavāṭayojanavasena baddhāni
nikkhamanatumāni. Kammantoti kasikammakaraṇaṭṭhānaṃ. Dāsikagāmāti dāsānaṃ
vasanagāmā. Osāretvāti pakkhipitvā. Ākappakuttavāsenāti ākāravasena kiriyāvasena.
Ananucchavikanti pabbajitabhāvasa ananurūpaṃ. Tassa matthaketi dvedhāpathassa
dvidhābhūtaṭṭhāne. Etesaṃ saṅgaṇhaṃ kātuṃ vaṭṭatīti nisīdatīti sambandho. Sā pana
tattha satthu nisajjā edisīti dassetuṃ - “nisīdanto panā”tiādi vuttaṃ. Tattha yā
buddhānaṃ

aparimitakālasambhūtācinteyyāpariññeyyapuñṇasambhārūpacayanibbattā
rūpappabhāvaṃ buddhaguṇavijjotitā
dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇaasīti anubyañjanasamujjalitā
byāmapabbhāketumālālaṅkatā sabhāvasiddhitāya akittimā rūpakāyasirī, taṃyeva
mahākassapaṃ aditṭhapubbappasādasamvaddhanatthaṃ aniggūhitvā nisinno
bhagavā “buddhavesaṃ gahetvā...pe... nisīdī”ti vutto. Asīti hatthappadesaṃ
byāpetvā pavattiyā asīti hatthāti vuttā. Satasākhoti bahusākho anekasākho.
Suvaṇṇavaṇṇova ahosi niraṇṭaraṃ buddharasmīhi samantato samokīṇṇabhāvato.

Tīsu ṭhānesūti dūrato nātidūre āsanneti tīsu ṭhānesu. Tīhi ovādehīti “tasmātiha te,
kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ ‘tibbaṃ me hirottappaṃ paccupaṭṭhitaṃ bhavissati
theresu navesu majjhimesū’ti. Evañhi te, kassapa, sikkhitabbaṃ. Tasmātiha te,
kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ ‘yaṃ kiñci dhammaṃ suṇissāmi kusālūpasamhitāṃ,
sabbāṃ taṃ aṭṭhiṃ katvā manasi karitvā sabbāṃ cetasā samannāharitvā ohitasoto
dhammaṃ suṇissāmī’ti, evañhi te, kassapa, sikkhitabbaṃ. Tasmātiha te, kassapa,
evaṃ sikkhitabbaṃ ‘sātasahagatā ca me kāyagatāsati na vijahissatī’ti, evañhi te,

kassapa, sikkhitabba’’nti imehi tīhi ovādehi. Ettha hi bhagavā paṭhamam ovādam therassa brāhmaṇajātikattā jātīmānappahānatthamabhāsi, dutiyam bāhusaccam nissāya uppajjanakaahamkārapahānattham, tatiyam upadhisampattiṃ nissāya uppajjanakaattasinehappahānattham. Mudukā kho tyāyanti mudukā kho te ayam. Kasmā pana bhagavā evamāha? Therena saha cīvaram parivattetukāmatāya. Kasmā parivattetukāmo jātoti? Theram attano tḥāne tḥapetukāmatāya. Kiṃ sārīputtamoggallānā natthīti? Atthi, evam panassa ahosi ‘’imena ciram tḥassanti, kassapo pana vīsativassasatāyuko, so mayi parinibbute sattapaṇṇiguhāyam vasitvā dhammavinayasaṅgaham katvā mama sāsanaṃ pañcavassasahassaparimāṇakālappavattanakam karissatīti attano tḥāne tḥapesi. Evam bhikkhū kassapassa sussūsitabbam maññissanti’’ti. Tasmā evamāha.

Candūpamoti candasadiso hutvā. Kiṃ parimaṇḍalatāya? No, apica kho yathā cando gaganatalam pakkhandamāno na kenaci saddhiṃ santhavam vā sineham vā ālayam vā karoti, na ca na hoti mahājanassa piyo manāpo, ayampi evam kenaci saddhiṃ santhavādīnam akaraṇena bahujanassa piyo manāpo candūpamo hutvā khattiyakulādīni cattāri kulāni upasaṅkamatīti attho. Apakasseva kāyam apakassa cittanti teneva santhavādīnam akaraṇena kāyaṅca cittaṅca apakaḍḍhitvā, apanetvāti attho. Niccam navoti niccanavakova, āgantukasadiso hutvāti attho. Āgantuko hi paṭipāṭiyā sampattageham pavisitvā sace nam gharasāmikā disvā ‘’amhākampi puttabhātarō vipavāsam gantvā evam vicariṃsū’’ti anukampamānā nisīdāpetvā bhojenti, bhuttamattoyeva ‘’tumhākam bhājanam gaṇhathā’’ti utṭhāya pakkamati, na tehi saddhiṃ santhavam vā karoti, kiccakaraṇīyāni vā saṃvidahati, evamayampi paṭipāṭiyā sampattam gharam pavisitvā yaṃ iriyāpathe pasannā manussā denti, taṃ gahetvā chinnaśanthavo tesam kiccakaraṇīye abyāvaṭo hutvā nikkhamatīti dīpeti.

Appagabbhoti nappagabbho, aṭṭhaṭṭhānena kāyapāgabbhiyena, catuṭṭhānena vacīpāgabbhiyena, anekatṭhānena manopāgabbhiyena ca virahitoti attho. Aṭṭhaṭṭhānam kāyapāgabbhiyam nāma saṅghagaṇapuggalabhojanasālaajantāgharanahānatitṭhabhikkhācāramaggesu antaragharapavesane ca kāyena appatirūpakaraṇam. Catuṭṭhānam vacīpāgabbhiyam nāma saṅghagaṇapuggalaantaragharesu appatirūpavācānicchāraṇam. Anekatṭhānam manopāgabbhiyam nāma tesu tesu tḥānesu kāyavācāhi ajjhācāram anāpajjitvāpi manasā kāmavitakkādīnam vitakkanam. Sabbesampi imesam pāgabbhiyānam abhāvena appagabbho hutvā kulāni upasaṅkamatīti attho. Kassapasamyuttēna ca candūpamappaṭipadāditherassa dhutavādesu aggabhāvassa bodhitattā vuttam ‘’etadeva kassapasamyuttam aṭṭhuppattiṃ katvā’’ti.

Anuruddhattheravatthu

192. Pañcame bhojanapapañcamattanti gocaragāme piṇḍāya caraṇāhāraparibhogasaññitam bhojanapapañcamattam. Dīparukkhānanti lohadantakatṭhamayānam mahantānam dīparukkhānam. Lohamayesupi hi tesu dīpādāhesu dīparukkhakāti ruḷhiresā daṭṭhabbā. Olambakadīpamaṇḍaladīpasañcaraṇadīpadikā sesadīpā.

Anupariyāyi padakkhiṇakaraṇavasena. Aham tenāti yena tuyham attho, aham tena pavāremi, tasmā taṃ āharāpetvā gaṇhāti attho. Suvaṇṇapātiyaṃyevassa bhattam uppajjīti devatānubhāvena uppajjī, na kiñci pacanakiccam atthi. Satta mahāpurisavitakke vitakkesīti ‘’appicchassāyam dhammo, nāyam dhammo

mahicchassā''tiādi ke satta mahāpurisavitakke vitakkesi. Aṭṭhameti ''nippapañcārāmassāyaṃ dhammo, nāyaṃ dhammo papañcārāmassā''ti etasmiṃ purisavitakke.

Mama saṅkappamaññāyāti ''appicchassāyaṃ dhammo, nāyaṃ dhammo mahicchassā''tiādinā mahāpurisavitakkavasena āradhamattaṃ matthakaṃ pāpetuṃ asamatthabhāvena tṭhitaṃ mama saṅkappaṃ jānitvā. Manomayenāti manomayena viya manasā nimmitasadisena, pariṇāmitenāti attho. Iddhiyāti ''ayaṃ kāyo idaṃ cittaṃ viya hotū''ti evaṃ pavattāya adhiṭṭhāniddhiyā.

Yadā me ahu saṅkappoti yasmiṃ kāle mayhaṃ ''kīdiso nu kho aṭṭhamo mahāpurisavitakko''ti parivitaṅko ahosi, yadā me ahu saṅkappo, tato mama saṅkappamaññāya iddhiyā upasaṅkami, uttari desayīti yojanā. Uttari desayīti ''nippapañcārāmassāyaṃ dhammo nippapañcaratino, nāyaṃ dhammo papañcārāmassa papañcaratino''ti imaṃ aṭṭhamaṃ mahāpurisavitakkaṃ pūrento upari desayī. Taṃ pana desitaṃ dassento āha - ''nippapañcarato buddho, nippapañcamadesayī''ti, papañcā nāma rāgādayo kilesā, tesāṃ vūpasamanatāya tadabhāvato ca lokuttaradhammā nippapañcā nāma. Yathā taṃ pāpuṇāti, tathā dhammaṃ desesi, sāmukkaṃsikaṃ catusaccadesanaṃ adesayīti attho.

Tassāhaṃ dhammamaññāyāti tassa satthu desanādhammaṃ jānitvā. Vihāsinti yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjanto vihariṃ. Sāsane ratoti sikkhattayasaṅgahe sāsane abhirato. Tisso vijjā anuppattāti pubbenivāsaññaṃ, dibbacakkhuññaṃ, āsavakkhayaññanti imā tisso vijjā mayā anuppattā sacchikatā. Tato eva kataṃ buddhassa sāsanaṃ, anusīṭṭhi ovādo anuṭṭhitoti attho.

Bhaddiyattheravatthu

193. Chaṭṭhe ucca-saddena samānattho uccā-saddoti āha - ''uccākulikānanti ucce kule jātāna''nti. Kālī sā devīti kālāvaṇṇatāya kālī sā devī. Kulānukkamena rajjānuppatti mahākulinassevāti vuttaṃ - ''soyeva cā''tiādi.

Lakuṇḍakabhaddiyattheravatthu

194. Sattame rittakoti deyyavatthurahito. Guṇe āvajjetvāti bhagavato rūpaguṇe ceva ākappasampadādiguṇe ca attano adhippāyaṃ ṇatvā ambapakkassa paṭiggahaṇaṃ paribhuñjananti evamādi ke yathāupaṭṭhite guṇe āvajjetvā.

Piṇḍolabhāradvājattheravatthu

195. Aṭṭhame abhītanādabhāvena sīhassa viya nādo sīhanādo, so etesaṃ atthīti sīhanādikā, tesāṃ sīhanādikānaṃ. Garahitabbapasamsitabbadhamme yāthāvato jānantasseva garahā pasamsā ca yuttarūpāti āha - ''buddhā ca nāmā''tiādi. Khīṇā jātītiādihi paccavekkhaṇaṇāssa bhūmiṃ dasseti. Tena hi ñāṇena ariyasāvako paccavekkhanto ''khīṇā jātī''tiādiṃ pajānāti. Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṃca pajānāti? Na tāvassa atītā khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā ''kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatīṃ appaṭisandhikaṃ hotī''ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vuṭṭhaṃ parivuṭṭhaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhitanti attho. Brahmācariyanti

maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṃ satta sekkhā maggabrahmacariyaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vuṭṭhavāso. Tasmā ariyasāvako attano brahmacariyavāsaṃ paccavekkhanto “vusiṭaṃ brahmacariya”nti pajānāti. Kataṃ karaṇīyanti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanābhisamayavasena soḷasavidhaṃ kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā ariyasāvako attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīya”nti pajānāti. Nāparaṃ itthattāyāti idāni puna itthabhāvāya evaṃ soḷasavidhakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanāya kiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā itthattāyāti itthabhāvato imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandhasantānaṃ mayhaṃ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnaṃulakā rukkhā viya, te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti.

Mantāṇiputtapuṇṇattheravatthu

196. Navame aṭṭhārasasupi vijjāṭṭhānesu nipphattiṃ gatattā “sabbasippesu kovido hutvā”ti vuttaṃ. Abhidayāabbhaññāvahasseva dhammassa tattha upalabbhanato “mokkhadhammaṃ adisvā”ti vuttaṃ. Tenāha - “idaṃ vedattayaṃ nāmā”tiādi. Tathā hi anena duggatiparimuccanampi dullabhaṃ, abhiññāparivārānaṃ aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ lābhitāya sayāṃ ekadesena upasanto paramukkamsagataṃ uttamadamathasamathaṃ anaññasādhāraṇaṃ bhagavantaṃ sambhāvento “ayaṃ puriso”tiādimāha. Piṭakāni gahetvā āgacchantīti phalabhājanāni gahetvā assāmikāya āgacchanti. Buddhānanti gāravavasena bahuvacananiddeso kato. Paribhuñjīti devatāhi pakkhittadibbojaṃ vanamūlaphalāphalaṃ paribhuñji. Patte patiṭṭhāpitāsamanantaramēva hi devatā tattha dibbojaṃ pakkhipiṃsu. Sammasitvāti paccavekkhitvā, parivattetvāti ca vadanti. Arahattaṃ pāpuṇiṃsūti mahādevattherassa anumodanakathāya anupubbikathāsakkhikāya suvisodhitacittasantānā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Dasahi kathāvatthūhīti appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlasampadākathā samādhisampadākathā paññāsampadākathā vimuttisampadākathā vimuttiññānadassanasampadākathāti imehi dasahi kathāvatthūhi. Jātibhūmiratṭhavāsinoti jātibhūmivantadesavāsino, satthu jātadesavāsinoti attho. Sīsānulokikoti purato gacchantassa sīsaṃ anu anu passanto. Okāsaṃ sallakkhetvāti sākacchāya avasaṃ sallakkhetvā. Sattavisuddhikkamaṃ pucchīti “kiṃ nu kho, āvuso, sīlavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī”tiādinā satta visuddhiyo pucchi. Dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi savisesena dasakathāvatthulābhitāya.

Mahākaccānattheravatthu

197. Dasame saṃkhittena kathitadhammassāti madhupiṇḍikasuttantadesanāsu viya saṅkhepena desitadhammassa. Taṃ desanaṃ vitthāretvāti taṃ saṅkhepadesanaṃ āyatanādivasena vitthāretvā. Atthaṃ vibhajamānānanti tassā saṅkhepadesanāya atthaṃ vibhajitvā kathentānaṃ. Atthavasena vāti “ettakā etassa atthā”ti atthavasena vā desanaṃ pūretuṃ sakkonti. Byañjanavasena vāti “ettakāni ettha byañjanāni desanāvasena vattabbānī”ti byañjanavasena vā pūretuṃ sakkonti. Ayaṃ pana mahākaccānatthero ubhayavasenapi sakkoti tassa saṅkhepena uddiṭṭhassa vitthārena satthu ajjhāsayānurūpaṃ desanato, tasmā tattha aggoti vutto.

Vuttanayenevāti “pātova subhojanam bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāyā”tiādinā heṭṭhā vuttanayeneva. Aññehīti aññāsaṃ itthīnaṃ kesehi ativiya dīghā. Na kevalaṅca dīghā eva, atha kho siniddhanīlamudukañcikā ca. Nikkesīti appakesī yathā “anudarā kaññā”ti.

Paṇiyanti vikketabbabhaṇḍaṃ. Āvajjetvāti upanissayaṃ kesānaṃ pakatibhāvāpattiñca āvajjetvā. Gāravenāti muṇḍasīsāpi there gāravena ekavacaneneva āgantvā. Nimantetvāti svātanāya nimantetvā. Imissā itthiyāti yathāvuttasetṭhidhītamāha. Diṭṭhadhammikovāti avadhāraṇaṃ aṭṭhānapayuttaṃ, diṭṭhadhammiko yasapaṭilābhova ahoṣīti attho. Yasapaṭilābhoti ca bhavasampattipaṭilābho. Sattasu hi javanacetanāsu paṭhamā diṭṭhadhammavedanīyaphalā, pacchimā upapajjavedanīyaphalā, majjhe pañca aparāpariyavedanīyaphalā, tasmā paṭhamam ekaṃ cetanaṃ ṭhapetvā sesā yathāsakaṃ paripuṇṇaphaladāyino honti, paṭhamacetanāya pana diṭṭhadhammiko yasapaṭilābhova ahoṣi.

Paṭhamaetadaggavaggavaṇṇanā nīṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

2. Dutiyaetadaggavaggavaṇṇanā

Cūḷapanthakattheravatthu

198-200. Dutiyassa paṭhame manena nibbattitanti abhiññāmanena uppāditaṃ. Manena katakāyoti abhiññācittena desantaram patta kāyo. Manena nibbattitakāyoti abhiññāmanasā nimmitakāyo “aññaṃ kāyaṃ abhinimmināti”tiādisu viya. Ekasadiseyevāti attasadiseyeva. Ekavidhamevāti attanā katappakārameva. Etapparamo hi yebhuyyena sāvakaṇaṃ iddhinimmānavidhi. Aggo nāma jāto ekadesena satthu iddhinimmānānuvidhānato.

Lābhitāyāti ettha lābhīti ikāro atisayattho. Tena therassa catunnaṃ rūpāvacarajjhānānaṃ atisayena savisesalābhitam dasseti. Arūpāvacarajjhānānaṃ lābhitāyāti etthāpi ese va nayo. Na kevalaṅcetā cetosaññāvivaṭṭakusalatā rūpārūpajjhānalābhitāya eva, atha kho imehipi kāraṇehīti dassetuṃ - “cūḷapanthako cā”tiādi vuttaṃ. Cetoti cettha cittaśīsenā samādhi vutto, tasmā cetaso samādhissa vivaṭṭanaṃ cetovivaṭṭo, ekasmiṃyevārammaṇe samādhicittaṃ vivaṭṭetvā heṭṭhimassa heṭṭhimassa uparūpari hāpanato rūpāvacarajjhānalābhī cetovivaṭṭakusalo nāma. “Sabbaso rūpasaññāna”ntiādinā vuttasaññā atikkamitvā “ākāsānañcāyatanasaññāsahagataṃ...pe...

nevasaññānāsāññāyatanasaññāsahagata”nti saññāsīsenā vuttajjhānānaṃ vivaṭṭakusalo, tathā itthipurisādisaññā niccasaññādito cittaṃ vivaṭṭetvā kevale rūpārūpadhammamatte asaṅkhate nibbāne ca visesato vaṭṭanato ca suññatānupassanābahulo saññāvivaṭṭakusalo. Samādhikusalatāya cetovivaṭṭakusalatā tabbahulavihāritāya. Tathā vipassanākusalatāya saññāvivaṭṭakusalatā. Ekoti cūḷapanthakattheraṃ vadati. Samādhilakkhaṇeti savitakkasavicārādisamādhisabhāve. Puna ekoti mahāpanthakattheramāha. Vipassanālakkhaṇeti sattaanupassanā aṭṭhārasamahāvipassanādivipassanāsabhāve. Samādhigāḷhoti samādhismiṃ ogāḷhacitto subhāvitabhāvanatā. Aṅgasamkhitteti caturaṅgikativaṅgikādivasena jhānaṅgānaṃ saṅkhipane. Ārammaṇasamkhitteti

kasiṇugghāṭimākāsādinibbattanena kasiṇādiārammaṇānaṃ saṃkhipane.

Aṅgavavatthāpaneti vitakkādīnaṃ jhānaṅgānaṃ vavatthāpane.

Ārammaṇavavatthāpaneti pathavīkasiṇādiṃjānārammaṇānaṃ vavatthāpane.

Jhānaṅgehīti rūpāvacarajjhānaṅgehi, jhānaṅgāneva jhānaṃ. Puna jhānaṅgehīti arūpāvacarajjhānaṅgehi. Bhātāti jeṭṭhabhātā. Assāti kuṭumbiyassa. Suvaṇṇapūjanti sovaṇṇamayam pupphapūjam katvā. Devapureti tāvatimsabhavane sudassanamahānagare. Aggadvārenāti tasmim divase aggaṃ sabbapaṭhamam vivaṭena nagaradvārena nikkhamitvā.

Kokanadanti padumavisesanaṃ yathā “kokāsaka”nti. Taṃ kira bahupattam vaṇṇasampannaṃ atisugandhañca hoti. “Kokanadaṃ nāma setapaduma”ntipi vadanti. Pātoti pageva. Ayañhettha attho - yathā kokanadasaṅkhātāṃ padumaṃ pāto sūriyuggamanavelāyaṃ phullaṃ vikaṣitaṃ avītagandham siyā virocamaṇaṃ, evaṃ sarīragandhena guṇagandhena ca sugandham saradakāle antalikkhe ādiccamiva attano tejasā tapantaṃ aṅgehi niccharaṇakajutiyā aṅgīrasaṃ sammāsambuddham passāti.

Cūḷapanthako kira kassapasammāsambuddhakāle pabbajitvā paññavā hutvā aññatarassa dandhabhikkhuno uddesagahaṇakāle parihāsakeḷim akāsi. So bhikkhu tena parihāseṇa lajjito neva uddesaṃ gaṇhi, na sajjhāyamakāsi. Tena kammenāyaṃ pabbajitvā dandho jāto, tasmā gahitagahitapadaṃ upariuparipadaṃ gaṇhantassa nassati. Iddhiyā abhisaṅkharitvā suddham coḷakhaṇḍaṃ adāsīti tassa pubbahetuṃ disvā tadanurūpe kammaṭṭhāne niyojento suddham coḷakhaṇḍaṃ adāsi. So kira pubbe rājā hutvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto nalāṭato sede muccante parisuddhena sāṭakena nalāṭaṃ puñchi, sāṭako kiliṭṭho ahosi. So “imaṃ sarīraṃ nissāya evarūpo parisuddhasāṭako pakatiṃ jahitvā kiliṭṭho jāto, aniccā vata saṅkhārā”ti aniccasaññaṃ paṭilabhi. Tena kāraṇeṇassa rajoharaṇameva paccayo jāto.

Lomānīti coḷakhaṇḍatantagataamsuke vadati. “Kiliṭṭhadhātukānī”ti kiliṭṭhasabhāvāni. Evaṃgatikamevāti idaṃ cittampi bhavaṅgavasena pakatiyā paṇḍaraṃ parisuddham rāgādisampayuttadhamavasena saṃkiliṭṭhaṃ jātanti dasseti. Nakkhattaṃ samānetvāti nakkhattaṃ samannāharitvā, āvajjetvāti attho. Biḷārassatthāyāti biḷārassa gocaratthāya. Jalapathakammikenāti samuddakammikena. Cārinti khāditabbatiṇaṃ. Saccakāraṇti saccabhāvāvahaṃ kāraṃ, “attanā gahite bhaṇḍe aññesaṃ na dātabba”nti vatvā dātabbalañjanti vuttaṃ hoti. Tatiyena paṭihārenāti tatiyena sāsanena. Pattikā hutvāti sāmīno hutvā.

Appakenapīti thokenapi parittenapi. Medhāvīti paññavā. Pābhatenāti bhaṇḍamūlena. Vicakkhaṇoti vohārakusalo. Samuṭṭhāpeti attānanti mahantaṃ dhaṇaṃ yasañca uppādetvā tattha attānaṃ saṇṭhapeti patitṭhāpeti. Yathā kiṃ? Aṇuṃ aggiṃva sandhamam, yathā paṇḍito puriso parittakaṃ aggiṃ anukkamena gomayacuṇṇādīni pakkhipitvā mukhavātena dhamento samuṭṭhāpeti vaḍḍheti, mahantaṃ aggikkhandham karoti, evameva paṇḍito thokampi pābhatam labhitvā nānāupāyehi payojetvā dhanañca yasañca vaḍḍheti, vaḍḍhetvā puna tattha attānaṃ patitṭhāpeti. Tāya eva vā pana dhanassa mahantatāya attānaṃ samuṭṭhāpeti, abhiññātam pākaṭam karotīti attho.

Subhūtittheravatthu

201-202. Tatiye raṇāti hi rāgādayo kilesā vuccantīti “saraṇā dhammā”tiādīsu rāgādayo kilesā “raṇā”ti vuccanti. Raṇanti etehīti raṇā. Yehi abhibhūtā sattā nānappakārena kandanti paridevanti, tasmā te rāgādayo “raṇā”ti vuttā. Desitaniyāmato anokkamitvāti desitānokkamanato anupagantvā deseti, satthārā desitaniyāmeneva anodissakaṃ katvā dhammaṃ desetīti vuttaṃ hoti. Evanti evaṃ mettājhānato vuṭṭhāya bhikkhāgahaṇe sati. Bhikkhādāyakānaṃ mahapphalaṃ bhavissatīti idaṃ cūlaccharāsaṅghātasuttena dīpetabbaṃ. Accharāsaṅghātamattampi hi kālaṃ mettacittaṃ āsevantassa bhikkhuno dinnadānaṃ mahapphalaṃ hoti mahānisaṃsaṃ, tena ca so amoghaṃ raṭṭhapiṇḍaṃ bhuñjatīti ayamatto tattha āgatoyeva. Nimittaṃ gaṇhitvāti ākāraṃ sallakkhetvā.

Khadiravaniyarevatattheravatthu

203. Pañcame vanasabhāganti sabhāgaṃ vanaṃ, sabhāganti ca sappāyanti attho. Yañhi pakativiruddhaṃ byādhiviruddhañca na hoti, taṃ “sabhāga”nti vuccati. Udakasabhāgantiādīsupi imināva nayena attho veditabbo. Kalyāṇakammāyūhanakkhaṇoti kalyāṇakammūpacayassa okāso. Tiṇṇaṃ bhātikānanti upatisso, cundo, upasenoti imesaṃ tiṇṇaṃ jeṭṭhabhātikānaṃ. Tissannañca bhaginīnanti cālā, upacālā, sīsūpacālāti imesaṃ tissannaṃ jeṭṭhabhaginīnaṃ. Ettha ca sārīputtatthero sayaṃ pabbajitvā cālā, upacālā, sīsūpacālāti tisso bhaginiyo, cundo upasenoti ime bhātaro pabbājesi, revatacumāro ekova gehe avasissati. Tena vuttaṃ - “amhākaṃ...pe... pabbājentī”ti. Mahallakatarāti vuddhatarā. Idañca kumārikāya cirajīvitaṃ abhikaṇkhamānā āhaṃsu. Sā kira tassa ayyikā vīsativassasatikā khaṇḍadantā palitakesā valittacā tilakāhatagattā gopānasivaṇkā ahosi. Vidhāvanikanti vidhāvanakīlīkaṃ. Tissannaṃ sampattīnanti anussavavasena manussadevamokkhasampattiyo sandhāya vadati, manussadevabrahmasampattiyo vā. Sīvalissa puññaṃ vīmaṃsissāmāti “sīvalinā katapuññaṃ vipākādānaṭṭhānamida”nti ṇatvā evamāha. Sabhāgaṭṭhānanti samaṃ desaṃ.

Taṃ bhūmirāmaṇeyyakanti kiñcāpi arahanto gāmaṇṭe kāyavivekaṃ na labhanti, cittavivekaṃ pana labhanteva. Tesañhi dibbappaṭibhāgānīpi ārammaṇāni cittaṃ cāletuṃ na sakkonti, tasmā gāmo vā hotu araṇṇādīnaṃ vā aññataraṃ, ‘yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakaṃ’, so bhūmippadeso ramaṇīyo evāti attho.

Kaṇkhārevatattheravatthu

204. Chaṭṭhe akappiyo, āvuso, guḷoti ekadivasāṃ thero antarāmagge guḷakaraṇaṃ okkamitvā guḷe piṭṭhampi chārikampi pakkhitte disvāna “akappiyo guḷo, sāmiso na kappati guḷo vikāle paribhuñjitu”nti kukkucāyanto evamāha. Akappiyā muggāti ekadivasāṃ antarāmagge vacce muggaṃ jātaṃ disvā “akappiyā muggā, pakkāpi muggā jāyanti”ti kukkucāyanto evamāha. Sesamettha sabbāṃ uttānameva.

Soṇakoḷivisattheravatthu

205. Sattame hāpetabbameva ahosi accāraddhavīriyattā. Udayena samupabyūḷheti udakena thalaṃ ussāretvā tattha tattha rāsikate. Haritūpalittāyāti gomayaparibhaṇḍakatāya. Tividhena udakena posentīti khīrodakaṃ gandhodakaṃ kevalodakanti evaṃ tividhena udakena posenti paripārenti. Parissāvetvāti parisodhetvā gahite taṇḍuleti yojetabbaṃ. Devo maññeti devo viya. Vīṇovādenāti “taṃ kiṃ maññasi, soṇa, yadā te vīṇāya tantiyo accāyatā honti, api nu te vīṇā

tasmim samaye saravatī vā hoti kammaññā vāti? No hetam, bhanteti. Evameva kho, soṇa, accāraddhavīriyam uddhaccāya samvattati, atisithilavīriyam kosajjāya samvattati. Tasmātiha tvam, soṇa, vīriyasamatam adhiṭṭhaha, indriyānañca samatam paṭivijjhā”ti evam vīṇam upamam katvā pavattitena vīṇopamovādena. Vīriyasamathayojanatthāyāti vīriyassa samathena yojanatthāya.

Soṇakuṭikaṇṇattheravatthu

206. Atthame kuṭikaṇṇoti vuccatīti “kuṭikaṇṇo”ti vattabbe “kuṭikaṇṇo”ti voharīyati. Kulaghare bhavā kulagharikā. Sā kira avantiraṭṭhe kulaghare mahāvibhavassa seṭṭhissa bhariyā. Dasabalassa dhammakatham sutvā sotāpattiphale paṭiṭṭhāya cintesīti idam ānguttarabhāṇakānam matena vuttaṃ. Suttanipātaṭṭhakathāyaṃ pana “sapariso bhagavantam upasaṅkamma dhammadesanam assosi, na ca kañci visesaṃ adhigañchi. Kasmā? So hi dhammam suṇanto hemavatam anussarivā ‘āgato nu kho me sahāyako, no’ti disādisaṃ oloketvā tam apassanto ‘vañcito me sahāyo, yo evam vicittappaṭibhānam bhagavato desanam na suṇātī’ti vikkhittacitto ahoṣī”ti vuttaṃ.

Yasmā paṭisandhiyātiabhinikkhamanabodhiparinibbānesveva dvattiṃsa pubbanimittāni hutvāva paṭivigacchanti, na ciraṭṭhitikāni honti, dhammacakkappavattane pana tāni savisesāni hutvā cirataram ṭhatvā nirujjhanti, tasmā vuttaṃ - “tiyojanasahassaṃ himavantam akālapupphitam disvā”tiādi. Aggabalakāyāti sabbapurato gacchantā balakāyā. Kena pupphitabhāvaṃ jānāsīti kena kāraṇena himavantassa pupphitabhāvaṃ jānāsīti, yena kāraṇena imaṃ akālapupphapāṭihāriyam jātam, tam jānāsīti vuttaṃ hoti. Tassa pavattitabhāvanti tassa dhammacakkassa bhagavatā pavattitabhāvaṃ. Sadde nimittam gaṇhīti sadde ākāram sallakkhesi. Tatoti “aham ‘etam amatadhammam tampi jānāpessāmī’ti tava santikam āgatosmī”ti yaṃ vuttaṃ, tadanantaranti attho.

Sātāgiro hemavatassa buddhuppādam kathetvā tam bhagavato santikam ānetukāmo “ajja pannaraso”tiādigāthamāha. Tattha ajjāti ayam rattindivo pakkhagaṇanato pannaraso, upavasitabbato uposatho. Tisu vā uposathesu ajja pannaraso uposatho, na cātuddasiuposatho, na sāmaggīuposatho. Divi bhavāni dibbāni, dibbāni ettha atthīti dibbāni. Kāni tāni? Rūpāni. Tañhi rattim devānam dasasahassilokadhātuto sannipatitānam sarīravatthābharaṇavimānappabhāhi abbhādiupakkilesavirahitāya candappabhāya ca sakalajambudīpo alaṅkato ahoṣīti ativiya alaṅkato ca parivissuddhidevassa bhagavato sarīrappabhāya. Tenāha - “dibbā ratti upaṭṭhitā”ti.

Evam rattiguṇavaṇṇanāpadesenapi sahāyassa cittaṃ pasādam janento buddhuppādam kathetvā āha - “anomanāmaṃ satthāraṃ, handa passāma gotama”nti. Tattha anomehi alāmakehi sabbākāraparipūrehi guṇehi nāmaṃ assāti anomanāmo. Tathā hissa “bujjhitaṃ saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho”tiādinā nayena buddhoti anomehi guṇehi nāmaṃ. “Bhaggarāgoti bhagavā, bhaggadosoti bhagavā”tiādinā nayena bhagavāti anomehi guṇehi nāmaṃ. Esa nayo “arahaṃ sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno”tiādīsu. Diṭṭhadhammikādiatthehi devamanusse anusāsati “imaṃ pajahatha, imaṃ samādāya vattathā”ti satthā. Tam anomanāmaṃ satthāraṃ. Handāti vacasāyatthe nipāto. Passāmāti tena attānam saha saṅgahetvā paccuppannabahuvacanaṃ. Gotamanti gotamagottaṃ. Idam vuttaṃ hoti - “satthā, na satthā”ti mā vimatiṃ akāsi, ekantabyavasito hutvāva ehi passāma gotamanti.

Evam vutte hemavato “ayam sātāgiro ‘anomanāmaṃ satthāra’nti bhaṇanto tassa

sabbaññutam pakāseti, sabbaññuno ca dullabhā loke, sabbaññupaṭiññehi pūraṇādisadisheva loko upadduto. So pana yadi sabbaññū, addhā tādilakkhaṇaṃ patto bhavissati, tena evaṃ gahessāmī”ti cintetvā tādilakkhaṇaṃ pucchanto āha - “kacci mano”tiādi. Tattha kaccīti pucchā. Manoti cittaṃ. Supaṇihitoti suṭṭhu ṭhapito acalo asampavedhī. Sabbesu bhūtesu sabbabhūtesu. Tādinoti tādilakkhaṇaṃ pattasseva sato. Pucchā eva vā ayaṃ “so tava satthā sabbabhūtesu tādī, udāhu no”ti. Itṭhe anitṭhecāti evarūpe ārammaṇe. Saṅkappāti vitakkā. Vasīkatāti vasaṃ gamitā. Idaṃ vuttaṃ hoti - yaṃ taṃ satthāraṃ vadasi, tassa te satthuno kacci tādilakkhaṇaṃ sampattassa sato sabbabhūtesu mano supaṇihito, udāhu yāva paccayaṃ na labhati, tāva supaṇihito viya khāyati. So vā te satthā kacci sabbabhūtesu sattesu tādī, udāhu no, ye ca itṭhānitṭhesu ārammaṇesu rāgadosavasena saṅkappā uppajjeyyūṃ, tyāssa kacci vasīkatā, udāhu kadāci tesampi vasena vattatīti.

Tiṇi vassānīti soṇassa pabbajitadivasato paṭṭhāya tiṇi vassāni. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhimadeseyeva vasiṃsu, tasmā tattha katipayā eva ahesuṃ. Te ca ekasmiṃ nigame eko dveti evaṃ visuṃ visuṃ vasiṃsu, therānañca katipaye bhikkhū ānetvā aññesu ānīyamānesu pubbaṃ ānītā kenacideva karaṇīyena pakkamiṃsu, kañci kālaṃ āgametvā puna tesu ānīyamānesu itare pakkamiṃsu, evaṃ punappunaṃ ānayanena sannipāto cireneva ahosi, thero ca tadā ekavīhārī ahosi. Tena vuttaṃ - “tiṇi vassāni gaṇaṃ pariyesitvā”ti. Tiṇi vassānīti ca accantasamyoge upayogavacanaṃ. Satthu adhippāyaṃ ṇatvāti attano āṇāpaneneva “iminā saddhiṃ ekagandhakuṭiyaṃ vasitukāmo bhagavā”ti satthu adhippāyaṃ jānitvā. Bhagavā kira yena saddhiṃ ekagandhakuṭiyaṃ vasitukāmo, tassa senāsanapaññattiyaṃ ānandattheraṃ āṇāpeti.

Ajjhokāse vītināmetvāti ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā. Yasmā bhagavā āyasmato soṇassa samāpattisamāpajjanena paṭisanthāraṃ karonto sāvakasādhāraṇā sabbā samāpattiyo anulomappaṭilomaṃ samāpajjanto bahudeva rattiṃ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvisi, tasmā āyasmāpi soṇo bhagavato adhippāyaṃ ṇatvā tadanurūpaṃ sabbā tā samāpattiyo samāpajjanto bahudeva rattiṃ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvisīti vadanti. Pavisitvā ca bhagavatā anuññāto cīvaratirokaraṇiyaṃ katvā bhagavato pādapasse nisajjāya vītināmesi. Ajjhesīti āṇāpesi. Paṭibhātu taṃ bhikkhu dhammo bhāsītunti bhikkhu tuyhaṃ dhammo bhāsituṃ upaṭṭhātu, ṇāṇamukhaṃ āgacchatu, yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ bhaṇāhīti attho. Aṭṭhakavaggiyānīti aṭṭhakavaggabhūtāni kāmasuttādisoḷasasuttāni. Suggahitoti sammā uggahito. Sabbe vare yācīti vinayadharapañcamena gaṇena upasampadā dhuvanhānaṃ cammattharaṇaṃ gaṇaṇgaṇūpāhanaṃ cīvaravippavāsoti ime pañca vare yāci. Sutte āgatamevāti udānapāḷiyaṃ āgatasuttaṃ sandhāya vadati.

Sīvalittheravatthu

207. Navame sākacchitvā sākacchitvāti raññā saddhiṃ paṭivirujjhanavasena punappunaṃ sākacchaṃ katvā. Guḷadadhinti paṭthinnaṃ guḷasadiṣaṃ kaṭhinadadhimi. Atiañchitunti ativiya ākaḍḍhituṃ. Kañjiyaṃ vāhetvāti dadhimatthūṃ pavāhetvā, parissāvetvāti attho. “Dadhito kañjiyaṃ gahetvā”tipi pāṭho. Nanti suppavāsaṃ. Bījapacchiṃ phusāpentīti iminā sambandho. Yāva na ukkaḍḍhantīti yāva dāne na ukkaḍḍhanti, dātukāmāva hontīti adhippāyo mahādukkhaṃ anubhosīti pasavanibandhanaṃ mahantaṃ dukkhaṃ anubhosi. Sāmikaṃ āmantetvāti sattāhaṃ

mūlḥagabbhā tibbāhi kharāhi dukkhavedanāhi phuṭṭhā “sammāsambuddho vata so bhagavā, yo imassa evarūpassa dukkhassa pahānāya dhammaṃ deseti. Suppaṭipanno vata tassa bhagavato sāvakasaṅgho, yo imassa evarūpassa dukkhassa pahānāya paṭipanno. Susukhaṃ vata nibbānaṃ, yatthidaṃ evarūpaṃ dukkhaṃ na saṃvijjati”ti imehi tīhi vitakkehi taṃ dukkhaṃ adhivāsentī satthu santikaṃ pesetukāmatāya sāmikaṃ āmantetvā. Pure maraṇāti maraṇato puretameva. Inḡitanti ākāraṃ. Jīvitabhattanti jīvitasamsaye dātabbabbhattaṃ. Sabbakammakkhamo ahoṣīti sattavassikehi dārakehi kātabbaṃ yaṃ kiñci kammaṃ kātuṃ samatthātāya sabbassa kammaṃ khamo ahoṣi. Teneva so sattāhaṃ mahādāne dīyamāne jātadivasato paṭṭhāya dhammakaraṇaṃ ādāya saṅghassa udakaṃ parissāvetvā adāsi.

Yomantiādigāthāya “yo bhikkhu imaṃ rāgapalipathañceva kilesaduggaṇṇa saṃsāraṇaṭṭhaṇṇa catunnaṃ saccānaṃ appaṭivijjanakamohaṇṇa atīto cattāro oghe tiṇṇo hutvā pāraṃ anupatto, duvidhena jhānena jhāyī, taṇhāya abhāvena anejo, kathaṃkathāya abhāvena akathaṃkathī, upādānānaṃ abhāvena anupādiyivā kilesanibbānena nibbuto, tamaḥaṃ brāhmaṇaṃ vadāmī”ti attho.

Sabbesaṃyeve pana kesānaṃ oropanaṇṇa arahattasacchikiriya ca apacchāapurimā ahoṣīti iminā therassa khuraggeveva arahattupatti dīpitā. Ekacce pana ācariya evaṃ vadanti “heṭṭhā vuttanayena dhammasenāpatinā ovāde dinne ‘yaṃ mayā kātuṃ sakkā, tamaḥaṃ jānissāmī”ti pabbajitvā vipassanākammaṭṭhānaṃ gahetvā taṃ divasaṃyeve aññataraṃ vicittaṃ kuṭikaṃ disvā pavisitvā mātukucchiyaṃ satta vassāni attanā anubhūta dukkhaṃ anussaritvā tadanusārena atītānāgate ñāṇaṃ nentassa ādittā viya tayo bhavā upaṭṭhahimsu. Ñāṇassa paripākaṃ gatattā vipassanāvīthiṃ otarivā tāvadeva maggappaṭipāṭiyā sabbepi āsave khepento arahattaṃ pāpuṇī”ti. Ubhayathāpi therassa arahattupattiyeva pakāsitā, thero pana pabhinnappaṭisambhido chaḷabhiñño ahoṣi.

Vakkalitttheravatthu

208. Dasame āhārakaraṇavelanti bhojanakiccavelaṃ. Adhigacche padaṃ santanti saṅkhārūpasamaṃ sukhanti laddhanāmaṃ santaṃ padaṃ nibbānaṃ adhigaccheyya. Paṭhamapādena pabbate tḥitoyevāti paṭhamena pādena gijjhakūṭe pabbate tḥitoyeva. Sesamettha suviññeyyameva.

Dutiyaetadaggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

3. Tatiyaetadaggavaggavaṇṇanā

Rāhula-raṭṭhapālatheravatthu

209-210. Tatiyassa paṭhamadutiyesu tisso sikkhāti adhisīlaadhicittaadhipaññāsaṅkhātā tisso sikkhā. Cuddasa bhattachede katvāti sattāhaṃ nirāhārātāya ekekasmīṃ divase dvinnaṃ bhattachedānaṃ vasena cuddasa bhattachede katvā.

Tesanti tesam tāpasānaṃ. Lābubhājanādiparikkhāraṃ saṃvidhāyāti lābubhājanādītāpasaparikkhāraṃ saṃvidahitvā. Sapariḷāhakāyadhātukoti ussannapittatāya sapariḷāhakāyasabhāvo. Satasahassāti satasahassaparimāṇā.

Satasahassam parimāṇam etesanti satasahassā uttarapadalopena yathā “rūpabhavo rūpa”nti, atthiatthe vā akārapaccayo daṭṭhabbo.

Pāṇātipātādiakusaladhammasamudācārasaṅkhāto āmagandho kuṇapagandho natthi etesanti nirāmagandhā, yathāvuttakilesasamudācārarahitāti attho. Kilesasamudācāro hettha “āmagandho”ti vutto. Kiṃkāraṇā? Amanaññattā, kilesaasucimissattā, sabbhi jigucchitattā, paramaduggandhabhāvavahattā ca. Tathā hi ye ye ussannakilesā sattā, te te atiduggandhā honti. Teneva nikkilesānaṃ matasarīrampi duggandham na hoti. Dānaggaparivahanaketi dānaggadhuravahanake. Māpakoti divase divase parimitaparibbayadānavasena dhañṇamāpako.

Pāliyanti vinayapāliyaṃ. Migajātakam āharitvā kathesīti atīte kira bodhisatto migayoniyaṃ nibbattitvā migagaṇaparivuto arañṇe vasati. Athassa bhaginī attano puttakam upanetvā “bhātika imaṃ bhāgineyyaṃ migamāyaṃ sikkhāpehī”ti āha. Bodhisatto “sādhū”ti paṭissuṇitvā “gaccha tāta, asukavelāyaṃ nāma āgantvā sikkheyyāsī”ti āha. So mātulena vuttavelaṃ anatikkamitvā taṃ upasaṅkamitvā migamāyaṃ sikkhi. So ekadivasaṃ vane vicaranto pāsena baddho baddharavaṃ viravi. Migagaṇo palāyitvā “putto te pāsena baddho”ti tassa mātuyā ārocesi. Sā bhātu santikaṃ gantvā “bhātika bhāgineyyo te migamāyaṃ sikkhāpito”ti pucchi. Bodhisatto “mā tvaṃ puttassa kiñci pāpakam āsaṅki, suggahitā tena migamāyā, idāni taṃ hāsaya māno āgacchissatī”ti vatvā “migam tipallattha”ntiādīmāha.

Tattha miganti bhāgineyyamigaṃ. Tipallatthaṃ vuccati sayanaṃ, ubho hi passehi ujukameva ca nipannakavasena tihākārehi pallatthaṃ assa, tīṇi vā pallatthāni assāti tipallattho, taṃ tipallatthaṃ. Anekamāyanti bahumāyaṃ bahuvañcanaṃ.

Aṭṭhakkhuranti ekekasmim pāde dvinnam dvinnam vasena aṭṭhahi khurehi samannāgataṃ. Aḍḍharattāpapāyinti purimayāmaṃ atikkamitvā majjhimayāme arañṇato āgamma pāṇiyassa pivanato aḍḍharatte āpaṃ pivatīti aḍḍharattāpapāyī. “Aḍḍharatte āpapāyī”ntipi pāṭho. Mama bhāgineyyaṃ migam ahaṃ sādhuṃ migamāyaṃ uggaṇhāpesim. Kathaṃ? Yathā ekena sotena chamāyaṃ assasanto chahi kalāhi atibhoti bhāgineyyo. Idaṃ vuttaṃ hoti - ayañhi tava puttaṃ tathā uggaṇhāpesim, yathā ekasmim uparimanāsikāsote vātaṃ sannirumbhitvā pathaviyaṃ allīnena ekena heṭṭhimanāsikāsotena tatheva chamāyaṃ assasanto chahi kalāhi luddakaṃ atibhoti, chahi koṭṭhāsehi ajjhottharati vañcetīti attho. Katamehi chahi? Cattāro pāde pasāretvā ekena passena seyyāya, khurehi tiṇapaṃsukhaṇanena, jivhāninnāmanena, udarassa uddhumātabhāvakaraṇena, uccārapassāvavissajjanena, vātassa nirumbhanenāti. Atha vā tathā naṃ uggaṇhāpesim, yathā ekena sotena chamāyaṃ assasanto. Chahīti heṭṭhā vuttehi chahi kāraṇehi. Kalāhīti kalāyissati, luddakaṃ vañcessatīti attho. Bhotīti bhaginim ālapati. Bhāgineyyoti evaṃ chahi kāraṇehi vañcakaṃ bhāgineyyaṃ niddisati.

Evaṃ bodhisatto bhāgineyyassa migamāyaṃ sādhuṃ uggaṇhitabhāvaṃ vadanto bhaginim samassāsesi. Sopi migapotako pāse baddho anibandhitvāyeva bhūmiyaṃ mahāphāsukapassena pāde pasāretvā nipanno pādānaṃ āsannaṭṭhāne khurehi eva paharitvā paṃsuṇca tiṇāni ca uppāṭetvā uccārapassāvaṃ vissajjetvā sīsaṃ pāṭetvā jivhaṃ ninnāmetvā sarīraṃ kheḷakilinnaṃ katvā vātaggaṇanena udaraṃ uddhumātakam katvā akkhīni parivattetvā heṭṭhānāsikāsotena vātaṃ sañcarāpento uparimanāsikāsotena vātaṃ sannirumbhitvā sakalasarīraṃ thaddhabhāvaṃ gāhāpetvā matakākāraṃ dassesi, nīlamakkhikāpi naṃ samparivāresuṃ, tasmim tasmim ṭhāne kākā niliyimsu. Luddo āgantvā udare hatthena paharitvā “pātova

baddho bhavissati, pūtikō jāto”ti tassa bandhanarajjūṃ mocetvā “ettheva dāni naṃ ukkantitvā maṃsaṃ ādāya gamissāmī”ti nirāsaṅko hutvā sākhāpalāsaṃ gahetuṃ āradhho. Migapotakopi uttāya catūhi pādehi tathā kāyaṃ vidhunitvā gīvaṃ pasāretvā mahāvātena chinnavalāhako viya vegena mātu santikaṃ agamāsi. Satthā “na, bhikkhave, rāhulo idāneva sikkhākāmo, pubbepi sikkhākāmoyevā”ti evaṃ migajātaṃ āharitvā kathesi.

Ambalaṭṭhiyarāhulovādaṃ desesīti “passasi no tvaṃ, rāhula, imaṃ parittaṃ udakāvasesaṃ udakādāne tthapitanti? Evaṃ, bhante. Evaṃ parittakaṃ kho, rāhula, tesāṃ sāmāññaṃ, yesaṃ natthi sampajānamusāvāde lajjā”ti evamādinā ambalaṭṭhiyarāhulovādaṃ kathesi. Gehasitaṃ vitakkaṃ vitakkentassāti āyasmā kira rāhulo bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatalato yāva upari kesantā tathāgataṃ olokesi, so bhagavato buddhavesavilāsaṃ disvā “sobhati bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittasarīro byāmapabbhāparikkhattatāya vippariṇāsaṃsuvaṇṇaṇṇamajjhagato viya vijjulatāparikkhitto kanakapabbato viya yantasamākaḍḍhitaratanavicittasuvaṇṇaagghikaṃ viya paṃsukūlacīvarappaṭicchannopi rattakambalaparikkhattakanakapabbato viya pavāḷalatāpaṭimaṇḍitasuvaṇṇaghaṭikaṃ viya cīnapīṭṭhacūṇṇapūjitasuvaṇṇacetiyaṃ viya lākhārasānūlito kanakathūpo viya rattavalāhakantaragato taṅkhaṇamuggatapūṇṇacando viya aho samattiṃsapāramitānubhāvena sajjitassa attabhāvassa sirisampattī”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā “ahampi sobhāmi, sace bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjaṃ akarissa, mayhaṃ pariṇāyakaṭṭhānantaramadassa, evaṃ sante ativiya jambudīpatalaṃ atisobhissā”ti attabhāvaṃ nissāya gehasitaṃ chandarāgaṃ uppādesi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ - “satthu ceva attano ca rūpasampattiṃ disvā gehasitaṃ vitakkaṃ vitakkentassā”ti.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi - “paripuṇṇacchavimaṃsalohito dāni rāhulassa attabhāvo, rajanīyesu rūpārammaṇādīsū cittassa pakkhandanakālo jāto, nipphalatāya nu kho rāhulo vītināmetī”ti. Atha sahāvajjaneneva pasanhe udake macchaṃ viya parisuddhe ādāsamaṇḍale mukhanimittaṃ viya ca tassa taṃ cittuppādaṃ addasa, disvā ca “ayaṃ rāhulo mayhaṃ atrajo hutvā mama pacchato āgacchanto ‘ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanaṃ pasanna’nti attabhāvaṃ nissāya gehasitaṃ chandarāgaṃ uppādeti, atitthe pakkhando, uppathaṃ paṭipanno, agocare carati, disāṃulhaaddhiko viya agantabbaṃ disaṃ gacchati, ayaṃ kho panassa kilesa abbhantare vaḍḍhanto attatthampi yathābhūtaṃ passituṃ na dassissati paratthampi ubhayatthampi, tato nirayepi paṭisandhiṃ gaṇhāpessati, tiracchānāyoniyampi pettivisayepi asurakāyepi sambādhepi mātukucchisminti anamatagge saṃsāraṇṇe paripātessati. Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakaṃ ādiyamānā muhuttampi na ajjhupekkhitabbā hoti, vegena vegenassā vivaraṃ pidahituṃ vaṭṭati, evameva ayampi na ajjhupekkhitabbo. Yāvassa ayaṃ kilesa abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva naṃ niggaṇhissāmī”ti ajjhāsayāṃ akāsi. Tato rāhulaṃ āmantetvā “yaṃ kiñci, rāhula, rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre santike vā, sabbaṃ rūpaṃ ‘netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attā’ti evametāṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbanti. Rūpameva nu kho bhagavā rūpameva nu kho sugatāti. Rūpampi rāhula, vedanāpi rāhula, saññāpi rāhula, saṅkhārāpi rāhula, viññāṇampi rāhulā”ti mahārāhulovādasuttaṃ abhāsi. Taṃ dassetuṃ - “yaṃ kiñci rāhula...pe... kathesī”ti vuttaṃ.

Samyuttake pana rāhulovādoti rāhulasamyutte vuttarāhulovādaṃ sandhāya vadanti. Tattha “sādhū me, bhante, bhagavā samkhittena dhammaṃ desetu, yamaṃ, bhante, bhagavato dhammaṃ sutvā eko vūpakaṭṭho appamatto ātāpī pahitatto vihareyya”nti therena yācito “taṃ kiṃ maññasi, rāhula, cakkhu niccaṃ vā aniccaṃ vāti? Aniccaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ, dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti? Dukkhaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ ‘etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā’”tiādinā rāhulovādaṃ ārabhi. Therassa vipassanācāroyeva, na pana mahārāhulovādo viya vitakkūpacchedāya vuttoti adhippāyo.

Athassa satthā ñāṇaparipākāṃ ñatvātiādīsu bhagavato kira rahogatassa paṭisallīnassa evaṃ cetaso parivitakko udapādi “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācanīyā dhammā, yannūnāhaṃ rāhulaṃ uttari āsavānaṃ khaye vineyya”nti? Athassa bhagavā pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya sāvattiyaṃ piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikānto āyasmantaṃ rāhulaṃ āmantesi - “gaṇhāhi, rāhula, nisīdanaṃ, yena andhavanaṃ tenupasaṅkamissāma divāvihārāyā”ti. “Evaṃ, bhante”ti kho āyasmā rāhulo bhagavato paṭissutvā nisīdanaṃ ādāya bhagavato piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Tena kho pana samayena anekāni devatāsahassāni bhagavantaṃ abhivanditvā anubandhitā honti “ajja bhagavā āyasmantaṃ rāhulaṃ uttari āsavānaṃ khaye vinevassati”ti. Atha kho bhagavā andhavanaṃ ajjhogāhetvā aññatarasmiṃ rukkhamaṇe paññatte āsane nisīdi. Āyasmāpi rāhulo bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Atha āyasmantaṃ rāhulaṃ āmantetvā “taṃ kiṃ maññasi, rāhula, cakkhu niccaṃ vā aniccaṃ vāti? Aniccaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ, dukkhaṃ vā taṃ sukhaṃ vāti? Dukkhaṃ, bhante. Yaṃ panāniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ ‘etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā’”tiādinā rāhulovādaṃ adāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ - “andhavane nisinno cūlarāhulovādaṃ kathesi”ti.

Koṭṭisatasahassadevatāhīti āyasmataṃ rāhulena padumuttarassa bhagavato pādamūle pathavindhararājakāle patthanaṃ ṭhapentena saddhiṃ patthanaṃ ṭhapitadevatāyevetā. Tāsu pana kāci bhūmaṭṭhadevatā, kāci antalikkhaṭṭhakā, kāci cātumahārājikādivaloke, kāci brahmaloke nibbattā, imasmiṃ pana divase sabbā ekaṭṭhāne andhavanasmimyeva sannipatitā.

Ābhidosikanti pārivāsikaṃ ekarattātikantaṃ pūtibhūtaṃ. Ekarattātikantasseva hi nāmasañña esā, yadidaṃ ābhidosikoti. Ayaṃ panettha vacanatto - pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhidoso, abhidosoyeva ābhidosiko. Kummāsanti yavakummāsaṃ. Adhivāsetvāti “tena hi, tāta raṭṭhapāla, adhivāsehi svātanāya bhatta”nti pitarā nimantito svātanāya bhikkhaṃ adhivāsetvā. Ettha ca thero pakatiyā ukkaṭṭhasapadānacāriko svātanāya bhikkhaṃ nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāseti. Mātu kirassa therāṃ anussaritvā anussaritvā mahāsoko uppajjati, rodaneneva dukkhī viya jātā, tasmā thero “sacāhaṃ taṃ apassitvā gamissāmi, hadayampissā phaleyyā”ti anuggahena adhivāsesi. Paṇḍitā hi bhikkhū mātāpitūnaṃ ācariyupajjhāyānaṃ vā kātappaṃ anuggahaṃ ajjupekkhitvā dhutaṅgasuddhikā na bhavanti.

Alaṅkatapaṭiyatte itthijāneti pitarā uyyojite itthijane. Pitā kirassa dutiyadvase sakanivesane mahantaṃ hiraññasuvaṇṇassa puñjaṃ kārāpetvā kilañjehi paṭicchādāpetvā āyasmato raṭṭhapālassa purāṇadutiyaikāyo “etha tumhe vadhū, yena alaṅkārena alaṅkatā pubbe raṭṭhapālassa kulaputtassa piyā hotha manāpā, tena

alaṅkārena alaṅkarothā''ti āṇāpetvā paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādāpetvā kāle ārocite āgantvā paññatte āsane nisinnaṃ ''idaṃ te, raṭṭhapāla, mattikaṃ dhaṇaṃ, aññaṃ pettikaṃ, aññaṃ pitāmahaṃ; sakkā, tāta raṭṭhapāla, bhoge ca bhuñjituṃ, puññaṇi ca kātuṃ? Ehi tvaṃ, tāta raṭṭhapāla, sikkhaṃ paccakkhāya hīnāyāvattitvā bhoge ca bhuñjassu, puññaṇi ca karohī''ti yācitvā tena paṭikkhipitvā dhamme desite ''ahaṃ imaṃ uppabbājessāmī''ti ānayaṃ, so ''dāni me dhammakathaṃ kātuṃ āraddho, alaṃ me vacanaṃ na karissatī''ti utṭhāya gantvā tassa orodhānaṃ dvāraṃ vivarāpetvā ''ayaṃ vo sāmiko, gacchatha, yaṃ kiñci katvāna gaṇhituṃ vāyamathā''ti uyyojesi. Tīsu vāyesu tṭhitā nāṭakitthiyo therāṃ parivārayiṃsu. Tāsu ayaṃ asubhasaññaṃ uppādesi. Tena vuttaṃ - ''alaṅkatapaṭiyatte itthijane asubhasaññaṃ uppādetvā''ti.

Ṭhitakova dhammaṃ desetvāti -

''Passa cittakataṃ bimbaṃ, arukāyaṃ samussitaṃ;
Āturaṃ bahusaṅkappaṃ, yassa natthi dhuvāṃ tṭhiti.

''Passa cittakataṃ rūpaṃ, maṇinā kuṇḍalena ca;
Aṭṭhiṃ tacena onaddhaṃ, saha vatthehi sobhati.

''Alattakakatā pādā, mukhaṃ cuṇṇakamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

''Aṭṭhāpadakatā kesā, nettā añjanamakkhitaṃ;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

''Añjanīvaṇṇavā cittaṃ, pūtikāyo alaṅkato;
Alaṃ bālassa mohāya, no ca pāragavesino.

''Odahi migavo pāsaṃ, nāsadā vāguraṃ migo;
Bhutvā nivāpaṃ gacchāmi, kandante migabandhake''ti. -

Imāhi gāthāhi dhammaṃ desetvā.

Ākāsaṃ uppatitvāti ākāsaṃ pakkhanditvā. Kasmā pana thero ākāsaṃ gato? Pitā kirassa seṭṭhi sattu dvāraṇi dāpetvā malle āṇāpesi ''sace nikkhamitvā gacchati, hatthapādesu naṃ gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesaṃ gaṇhāpethā''ti. Tasmā thero ''ete mādisaṃ mahākhīṇāsavaṃ hatthe vā pāde vā gahetvā apuññaṃ pasaveyyuṃ, taṃ nesaṃ mā aho''ti cintetvā ākāsaṃ agamāsi. Migacīranti evaṃnāmaṃ uyyānaṃ. Catupārijuṇṇapaṭimaṇḍitanti jarāpārijuṇṇaṃ, byādhīpārijuṇṇaṃ, bhogapārijuṇṇaṃ, nātipārijuṇṇanti imehi catūhi pārijuṇṇehi paṭimaṇḍitaṃ. Pārijuṇṇanti ca parihānīti attho. Sesamettha suviññeyyameva.

Kuṇḍadhānattheravatthu

211. Tatiye salākaṃ gaṇhantīti salākagāhakā. Sunāparantajanapadaṃ gacchantepi paṭhamameva salākaṃ gaṇhīti sambandho. Chabbassantareti channaṃ vassānaṃ abbhantare. Mettīti mittabhāvo. Bhedake satīti bhedakaraṇe sati. Gumbasabhāgatoti gumbasamīpato, ayameva vā pāṭho. Itthī hutvāti itthī viya hutvā, manussitthivaṇṇaṃ

māpetvāti attho. Dīgharattānugatoti dīghakālaṃ anubandho. Ettakaṃ addhānanti ettakaṃ kālaṃ. Handāvusoti gaṇhāvuso. Atthaṃ gahetvāti bhūtatthaṃ gahetvā, ayaṃeva vā pāṭho. Koṇḍo jātoti dhutto jāto.

Māvoca pharusāṃ kañcīti kañci ekapuggalaṃ pharusāṃ mā avoca. Vuttā paṭivadeyyu tanti tayā pare dussīlāti vuttā tampi tattheva paṭivadeyyuṃ. Dukkhaṃ hi sārāmbhakathāti esā kāraṇuttarā yugaggāhakathā nāma dukkhaṃ. Paṭidaṇḍā phuseyyu tanti kāyadaṇḍādīhi paraṃ paharantassa tādisāva paṭidaṇḍā tava matthake pateyyuṃ.

Sace neresi attānanti sace attānaṃ niccalaṃ kātuṃ sakkhissasi. Kaṃso upahato yathāti mukhavaṭṭiyaṃ chinditvā talamattaṃ katvā ṭhapitaṃ kaṃsatālaṃ viya. Tādisaṇhi hatthehi pādehi daṇḍena vā pahatampi saddaṃ na karoti. Esa pattosi nibbānanti sace evarūpo bhavituṃ sakkhissasi, imaṃ paṭipadaṃ pūrayamāno eso tvaṃ idāni appattopi nibbānaṃ pattosi nāma. Sārāmbho te na vijjatīti “evaṇca sati tvaṃ dussīlo, ahaṃ susīlo”ti evamādiko uttarikaraṇavācālakkaṇo sārāmbho te na vijjati, na bhavissatiyevāti attho. Parikkilesenāti saṃkilesahetunā.

Vaṅṅisattheravatthu

212. Catutthe sampannapaṭibhānānanti paripuṇṇapaṭibhānānaṃ. Cutiṃ yo vedi...pe... sabbasoti yo sattānaṃ cutiṇca paṭisandhiṇca sabbākārena pākaṭaṃ katvā jānāti, taṃ ahaṃ alagganatāya asattaṃ, paṭipattiyā suṭṭhu gatattā sugataṃ, catunnaṃ saccānaṃ sambuddhattā buddhaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho. Yassa gatinti yassete devādayo gatiṃ na jānanti, tamahaṃ āsavānaṃ khīṇatāya khīṇāsavaṃ, kilesehi ārakattā arahantaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

Upasenavaṅgantaputtattheravatthu

213. Pañcame sabbapāsādikānanti sabbaso pasādaṃ janentānaṃ. Kintāyanti kiṃ te ayaṃ. Atilahunti atisīghaṃ. Yassa tasmīṃ attabhāve uppajjanārahānaṃ maggaphalānaṃ upanissayo natthi, taṃ buddhā “moghapuriso”ti vadanti ariṭṭhalāḷudāyiādiḷke viya. Upanissaye satipi tasmīṃ khaṇe magge vā phale vā asati “moghapurisa”ti vadantiyeva dhaniyattherādiḷke viya. Imassapi tasmīṃ khaṇe maggaphalānaṃ abhāvato “moghapurisa”ti āha, tucchamanussāti attho. Bāhullāyāti parisabāhullāya. Anekapariyāyenāti anekakāraṇena.

Ichchāmaṃ, bhikkhaviṭṭi bhagavā kira taṃ addhamāsaṃ na kañci bodhaneyyasattaṃ addasa, tasmā evamāha, evaṃ santepi tantivasena dhammadesanā kattabbā siyā. Yasmā panassa etadahosi - “mayi okāsaṃ karetvā paṭisallīne bhikkhū adhammikaṃ katikavattaṃ karissanti, taṃ upaseno bhindissati, ahaṃ tassa pasīditvā bhikkhūnaṃ dassanaṃ anujānissāmi. Tato maṃ passitukāmā bahū bhikkhū dhutaṅgāni samādiyissanti, ahaṇca tehi ujjhitasanthatapaccayā sikkhāpadaṃ paññāpessāmi”ti, tasmā evamāha. Therassāti upasenattherassa. Manāpāni te bhikkhu paṃsukūlānīti “bhikkhu tava imāni paṃsukūlāni manāpāni attano ruciyā khantiyā gahitāni”ti pucchati. Na kho me, bhante, manāpāni paṃsukūlānīti, bhante, na mayā attano ruciyā khantiyā gahitāni, galaggāhena viya matthakatāḷanena viya ca gāhito mayāti dasseti. Pāḷiyaṃ āgatamevāti vinayapāḷiṃ sandhāya vadati.

Dabbattheravatthu

214. Chatṭhe aṭṭhārasasu mahāvihāresūti rājagahassa samantato ṭhitesu aṭṭhārasasu mahāvihāresu. Upavijaññāti āsannapasūtikālā. Rahogatoti rahasi gato. Saṅghassa veyyāvaccakaraṇe kāyaṃ yojetukāmo cintesīti therō kira attano katakiccabhāvaṃ disvā “ahaṃ imaṃ sarīraṃ dhāremi, tañca kho vātamukhe ṭhitapadīpo viya aniccatāmukhe ṭhitaṃ nacirasseva nibbāyanadhammaṃ yāva na nibbāyati, tāva kiṃ nu kho ahaṃ saṅghassa veyyāvaccam kareyya”nti cinto ito paṭisañcikkhati “tiroraṭṭhesu bahū kulaputtā bhagavantam adisvāva pabbajanti, te ‘bhagavantam passissāma ceva vandissāmā’ti ca dūratopi āgacchanti, tatra yesam senāsanaṃ nappahoti, te silāpattakepi seyyam kappenti. Pahomi kho panāham attano ānubhāvena tesam tesam kulaputtānam icchāvasena pāsādhāyogādāni mañcapīṭhattharaṇāni nimmitvā dātuṃ? Punadivase cettha ekacce ativiya kilantarūpā honti, te gāravena bhikkhūnam purato ṭhatvā bhattānipi na uddisāpenti, aham kho pana tesam bhattānipi uddisituṃ pahomī’ti. Iti paṭisañcikkhanto “yamnūnāham saṅghassa senāsanañca paññapeyyam, bhattāni ca uddiseyya”nti cintesi. Sabhāgasabhāgānanti suttantikādiguṇavasena sabhāgānam, na mittasanthavavasena. Therō hi yāvatikā suttantikā honti, te uccinitvā uccinitvā ekato tesam anurūpameva senāsanaṃ paññapeti. Venayikābhikkhūnam kammatṭhānikakāyadaḥhibahulesupi eseva nayo. Teneva pāḷiyam vuttaṃ - “yete bhikkhū suttantikā, tesam ekajjam senāsanaṃ paññapeti”tiādi.

Aṅguliyaṃ jalamānāyāti tejokasīnacatutthajjhānam samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññāṇena aṅgulijalanam adhiṭṭhahitvā teneva tejodhātusamāpattijanitena aggijālena aṅguliyaṃ jalamānāya. Ayaṃ mañcotiādīsu pana there “ayam mañco”tiādiṃ vadante nimmitāpi attano attano gataṭṭhāne “ayam mañco”tiādiṃ vadanti. Ayañhi nimmitānam dhammatā.

“Ekasmiṃ bhāsamānasmiṃ, sabbe bhāsanti nimmitā;
Ekasmiṃ tuṇhimāsine, sabbe tuṇhī bhavanti te”ti.

Yasmiṃ pana vihāre mañcapīṭhādīni na paripūrenti, tattha attano ānubhāvena pūrenti, tena nimmitānam avatthukam vacanam na hoti sabbattha mañcapīṭhādīnam sabbhāvato. Sabbavihāresu ca gamanamagge samappamāṇe katvā adhiṭṭhāti. Katikasaṇṭhānādīnam pana nānappakārattā tasmīṃ tasmīṃ vihāre katikavattāni visuṃ visuṃ kathāpetīti veditabbam. Aniyametvā nimmitānañhi “ekasmiṃ bhāsamānasmi”ntiādidhammatā vuttā. Tathā hi ye vaṇṇavayasārīvavayavaparikkhārakiriyāvisesādīhi niyamam akatvā nimmitā honti, te aniyametvā nimmitattā iddhimatā sadisāva honti. Ṭhānanisajjādīsu bhāsītatūṇhībhāvādīsu vā yaṃ yaṃ iddhimā karoti, tam tadeva karonti. Sace pana nānappakāre kātukāmo hoti, keci paṭhamavaye, keci majjhimavaye, keci pacchimavaye, tathā dīghakase upaḍḍhamuṇḍe missakakase upaḍḍharattacīvare paṇḍukacīvare, padabhāṇadhammakathāsarabhaññapañhapucchanapañhavissajjanarajanapacānācīv arasibbanadhovanādīni karonte, aparepi vā nānappakāre kātukāmo hoti, tena pādakajjhānato vuṭṭhāya “ettakā bhikkhū paṭhamavayā hontū”tiādinā nayena parikammaṃ katvā puna samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhite adhiṭṭhānacittena saddhiṃ icchīticchītapakārāyeva honti. Puna attano vasanaṭṭhānameva āgacchatīti tehi saddhiṃ janapadakatham kathento anisīditvā attano vasanaṭṭhānam veḷuvanameva paccāgacchati. Pāḷiyanti vinayapāḷiyam.

Pilindavacchattheravatthu

215. Sattame piyānanti piyāyitabbānaṃ. Manāpānanti manavaḍḍhanakānaṃ. Pilindoti panassa gottam, vacchoti nāmanti ettha vuttavipariyāyenapi vadanti “pilindoti nāmaṃ, vacchoti gotta”nti. Teneva ācariyadhammapālatterena theragāthāsamvaṇṇanāya vuttam - “pilindotissa nāmaṃ akaṃsu, vacchoti pana gottam. Tena so aparabhāge pilindavacchoti paññāyitthā”ti. Saṃsandetvāti ekato katvā.

Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvāti idaṃ aṅguttarabhāṇakānaṃ kathāmaggena vuttam. Apare pana bhaṇanti - anuppanneyeva amhākaṃ bhagavati sāvattthiyaṃ brāhmaṇagehe nibbattitvā pilindavacchoti paññāto saṃsāre saṃvegabahulatāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā cūḷagandhāraṃ nāma vijjaṃ sādhetvā ākāsacārī paracittavidū ca hutvā rājagahe lābhaggayasaggappatto paṭivasati. Atha yadā amhākaṃ bhagavā abhisambuddho hutvā anukkamena rājagahaṃ upagato, tato paṭṭhāya buddhānubhāvena tassa sā vijjā na sampajjati, atthakiccaṃ na sādheti. So cintesi - “sutaṃ kho pana metaṃ ‘ācariyapācariyānaṃ bhāsamānānaṃ yattha mahāgandhāravijjā dharati, tattha cūḷagandhāravijjā na sampajjati”ti. Samaṇassa pana gotamassa āgatakālato paṭṭhāya nāyaṃ mama vijjā sampajjati, nissamaṃ samaṇo gotamo mahāgandhāravijjaṃ jānāti, yannūnāhaṃ taṃ payirupāsivā tassa santike vijjaṃ pariyāpuṇeyya”nti. So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etadavoca - “ahaṃ, mahāsamaṇa, tava santike ekaṃ vijjaṃ pariyāpuṇitukāmo, okāsaṃ me karohi”ti. Bhagavā “tena hi pabbajā”ti āha. So “vijjāya parikammaṃ pabbajā”ti maññamāno pabbajīti. Paravambhanavasenaṭi paresaṃ garahanavasena.

Akakkasanti aphausaṃ. Viññāpaninti atthaviññāpaniṃ. Saccanti bhūtatthaṃ. Nābhisajeti yāya girāya aññaṃ kujjhāpanavasena na lagāpeyya, khīṇāsavo nāma evarūpameva giraṃ na bhāseyya, tasmā tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

Anuvicinitvāti anuvicāretvā. Caṇḍikataṃ gacchantanti sīghagatiyā gacchantam.

Bāhiyadārucīriyattheravatthu

216. Aṭṭhame ekarattivāsena gantvāti devatānubhāvena gantvā. “Buddhānubhāvenā”tipi vadanti. Evaṃ gato ca vihāraṃ pavisitvā sambahule bhikkhū bhuttapātārāse kāyālasiyavimocanattāya abbhokāse caṅkamante disvā “kahaṃ etarahi satthā”ti pucchi. Bhikkhū “sāvattthiyaṃ piṇḍāya pavitṭho”ti vatvā taṃ pucchiṃsu - “tvaṃ pana kuto āgato”ti? Suppārakā āgatomhīti. Kadā nikkhantosīti? Hiyyo sāyaṃ nikkhantomhīti. Dūrato āgato, tava pāde dhovitvā telenā makkhetvā thokaṃ vissamāhi, āgatakāle satthāraṃ dakkhissatīti. Ahaṃ, bhante, satthu vā attano vā jīvitantarāyaṃ na jānāmi, ekarattenevamhi katthaci aṭṭhatvā anisīditvā vīsayojanasatikaṃ maggaṃ āgato, satthāraṃ passitvāva vissamissāmīti. So evaṃ vatvā taramānarūpo sāvattthiṃ pavisitvā bhagavantaṃ anopamāya buddhasiriyā piṇḍāya carantaṃ disvā “cirassaṃ vata me diṭṭho sammāsambuddho”ti diṭṭhatṭhānato paṭṭhāya oṇatasarīro gantvā antaravīthiyameva pañcapatiṭṭhitena vanditvā gopphakesu daḷhaṃ gahetvā evamāha - “desetu me, bhante, bhagavā dhammaṃ, desetu me sugato dhammaṃ, yaṃ mamaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti.

Atha naṃ satthā “akālo kho tāva, bāhiya, antaragharaṃ pavittṭhomhi piṇḍāyā”ti paṭikkhipi. Taṃ sutvā bāhiyo, “bhante, saṃsāre saṃsarantena kabalīkārāhāro na no laddhapubbo, tumhākaṃ vā mayhaṃ vā jīvitantarāyaṃ na jānāmi, desetha me dhamma”nti. Satthā dutiyampi paṭikkhipiyeva. Evaṃ kirassa ahosi “imassa maṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya sakalasarīraṃ pītiyā niraṇṭaraṃ ajjhotthaṭaṃ hoti, balavapītiyena dhammaṃ sutvāpi na sakkhissati paṭivijjhituṃ, majjhattupekkhā tāva tiṭṭhatu, ekaratteneva vīsayojanasataṃ maggaṃ āgatattā darathopissa balavā, sopi tāva paṭippassambhatū”ti. Tasmā dvikkhattuṃ paṭikkhipitvā tatiyaṃ yācito antaravīthiyaṃ ʔhitova “tasmātiha te, bāhiya, evaṃ sikkhitabbaṃ diṭṭhe diṭṭhamattaṃ bhavissatī”tiādinā nayena dhammaṃ deseti. Imamatthaṃ saṃkhipitvā dassento “satthāraṃ piṇḍāya pavittṭha”ntiādimāha. Tattha antaraghareti antaravīthiyaṃ.

Aparipuṇṇapattacīvaratāya pattacīvaraṃ pariyesantoti so kira vīsativassasahassāni samaṇadhammaṃ karonto “bhikkhunā nāma attano paccaye labhitvā aññaṃ anoloketvā sayameva bhuñjituṃ vaṭṭatī”ti ekabhikkhussapi pattena vā cīvarena vā saṅghaṃ nākāsi. Tenassa “iddhimayapattacīvaraṃ na uppajjissatī”ti ṇatvā ehibhikkhubhāvena pabbajjaṃ na adāsi. Tāvadeva ca pabbajjaṃ yācito “paripuṇṇaṃ te pattacīvara”nti pucchitvā “aparipuṇṇa”nti vutte “tena hi pattacīvaraṃ pariyesāhī”ti vatvā pakkāmi. Tasmā so pattacīvaraṃ pariyesanto saṅkāraṭṭhānato coḷakhaṇḍāni saṃkaḍḍhati.

Sahassamapīti paricchedavacanaṃ. Ekasahassaṃ dvesahassānīti evaṃ sahasseṇa ce paricchinā gāthā honti, tā ca anattapadasaṃhitā ākāsavaṇṇapabbatavaṇṇādīni pakāsakehi anibbānadīpakehi anattakehi padehi saṃhitā yāva bahukā honti, tāva pāpikā evāti attho. Ekaṃ gāthāpadaṃ seyyoti “appamādo amatapadaṃ...pe... yathā matā”ti evarūpā ekagāthāpi seyyoti attho.

Kumārakassapattheravatthu

217. Navame ekaṃ buddhantaraṃ sampattiṃ anubhavamānoti sāvakabodhiyā niyatatāya puññasambhārassa ca sātisaṃyattā vinipātaṃ agantvā ekaṃ buddhantaraṃ devesu ca manussesu ca sampattiṃ anubhavamāno. “Ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno”ti vatvā tamevassa uppannabhāvaṃ mūlato paṭṭhāya dassetuṃ - “sā cā”tiādi vuttaṃ. Tattha sātī kuladārikā. Ca-saddo byatirekattho. Tena vuccamānaṃ viṣesaṃ jotayati. Kulagharanti patikulagehaṃ. Gabbhanimittanti gabbhassa saṇṭhitabhāvaviggahaṃ. Satipi visākhāya sāvattivāsikulapariyāpannatte tassā tattha padhānabhāvadassanattamaṃ “visākhañcā”tiādi vuttaṃ yathā “brāhmaṇā āgatā, vāsiṭṭhopi āgato”ti. Bhagavatā evaṃ gahitaṇāmattāti yojanā. Yasmā rājaputtā loke “kumārā”ti voharīyanti, ayañca rañño kittimaputto, tasmā āha - “rañño...pe... sañjāniṃsū”ti.

Pañcadasa pañhe abhisāṅkharitvāti “bhikkhu, bhikkhu, ayaṃ vammiko rattiṃ dhūpāyati, divā pajjalatī”tiādinā vammikasutte āgatanayena pañcadasa pañhe abhisāṅkharitvā. Pāyāsiraññoti “natthi paraloko, natthi sattā opapātikā, natthi sukataḍḍakāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko”ti evaṃladdhikassa pāyāsirājassa. Rājā hi tadā anabhisitto hutvā pasenadinā kosaleṇa dinnasetabyanagaraṃ ajjhāvasanto imaṃ diṭṭhiṃ gaṇhi. Pañcadasahi pañhehi paṭimaṇḍetvāti “taṃ kiṃ

maññasi, rājañña, ime candimasūriyā imasmim vā loke parasmim vā devā vā te manussā”ti evamādīhi pañcadasahi pañhehi paṭimaṇḍitaṃ katvā. Suttanteti pāyāsīsuttante.

Mahākoṭṭhikattheravatthu

218. Dasamaṃ uttānatthameva.

Tatiyaetadaggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

4. Catutthaetadaggavaggavaṇṇanā

Ānandattheravatthu

219-223. Catutthavaggassa paṭhame heṭṭhā vuttappamāṇanti heṭṭhā koṇḍaññattherassa vatthumhi “tassa dhurapattāni navutihatthāni honti, kesaraṃ tiṃsahattham, kaṇṇikā dvādasahatthā, pādena paṭiṭṭhitatthānaṃ ekādasahattha”nti evaṃ vuttappamāṇaṃ. Rañño pesesīti paccantassa kupitabhāvaṃ ārocetvā pesesi. Theragāthasaṃvaṇṇanāyaṃ pana “paccantassa kupitabhāvaṃ rañño anārocetvā sayameva taṃ vūpasamesi, taṃ sutvā rājā tuṭṭhamānaso puttaṃ pakkosāpetvā ‘varaṃ te, sumana, dammi, gaṇhāhī’ti āhā”ti vuttaṃ. Na metaṃ cittaṃ atthīti mama evarūpaṃ cittaṃ natthi. Avañjhanti atucchaṃ. Aññaṃ varehīti aññaṃ patthehi, aññaṃ gaṇhāhīti vuttaṃ hoti. Udaḥkaṃ adhiṭṭhāyāti “udaḥkaṃ hotū”ti adhiṭṭhahitvā. Gatenāti gamanena. Na āmisacakkhukāti cīvarādipaccayasaṅkhātāṃ āmisaṃ na olokenti.

Vasanaṭṭhānasabhāgeyevāti vasanaṭṭhānasamīpeyeva. Ekantavallabhoti upaṭṭhākaṭṭhāne ekantena vallabho. Etassevāti etasseva bhikkhussa. Dvejjaḥkathā na hontīti dvidhābhūtakathā na honti, anekantikakathā na hontīti vuttaṃ hoti. Anibaddhāti aniyatā. Lohitena galantenāti itthambhūtakkhāne karaṇavacanaṃ, galantena lohiteṇa yuttoti attho. Anvāsattoti anugato. Uṭṭhehi, āvuso ānanda, uṭṭhehi, āvuso ānandāti turite idamāmeditavacanaṃ. Duvidhena udakenāti sītudakena uṇhudakena ca. Tividhena dantakaṭṭhenāti khuddakaṃ mahantaṃ majjhimanti evaṃ tippakārena dantakaṭṭhena. Nava vāre anupariyāyatīti satthari pakkosante paṭivacanaḍānāya thinamiddhavinodanattaṃ navakkhattuṃ anupariyāyati. Tenevāha - “evañhissa ahoṣī”tiādi. Sesamettha suviññeyyameva.

Uruvelakassapattheravatthu

224. Dutiye yaṃ vattabbaṃ, taṃ vitthārato vinayapāliyaṃ āgatameva.

Kāḷudāyittheravatthu

225. Tatiye gamanākappanti gamanākāraṃ. Sesamettha uttānameva.

Bākulattheravatthu

226. Catutthe nirābādhananti ābādharahitānaṃ. Yathā “dvāvīsati dvattiṃsā”tiādimhi vattabbe “bāvīsati bāttiṃsā”tiādīni vuccanti, evamevaṃ dve kulāni assāti dvikulo, dvekuloti vā vattabbe bākuloti vuttanti āha - “bākuloti dvīsu kulesu vaḍḍhitattā evaṃladdhanāmo”ti. Upayogenāti ānubhāvena. Phāsukakāleti arogakāle. Gadduhanamattampīti goduhanamattampi kālaṃ. Idha pana na sakalo

goduhanakkhaṇo adhippeto, atha kho gāviṃthane gahetvā
ekakhīrabinduduhanakālamattaṃ adhippetam. Ārogyasālanti āturānaṃ
arogabhāvakaraṇatthāya katasālaṃ.

Nimujjanummujjanavasenāti jāṇuppaṃāṇe udaye thokaṃyeva
nimujjanummujjanavasena. Chaḍḍetvā palāyīti macchassa mukhasamīpeyeva
chaḍḍetvā palāyī. Dārakassa tejenāti dārakassa puññatejena. Māriyamānāva
marantīti daṇḍādīhi pothetvā māriyamānāva maranti, na jālena baddhatāmatteṇa
amāriyamānā. Nīhaṭamattova matoti nīhaṭakkhaṇeyeva mato. Tenassa māraṇatthaṃ
upakkamo na kato, yena upakkamena dārakassa ābādho siyā. Tanti macchaṃ.
Sakalamevāti avikalameva paripuṇṇāvayavameva. Na keḷāyatīti na nandati, kismiñci
na maññati. Piṭṭhito phālentīti dārakassa puññatejena piṭṭhito phālentī. Bheriṃ
carāpetvāti “puttaṃ labhi”nti ugghosana vasena bheriṃ carāpetvā. Pakatiṃ ācikkhīti
attano puttabhāvaṃ kathesi. Kucchiyā dhāritattā amātā kātuṃ na sakkāti
janañbhāvato amātā kātuṃ na sakkā. Macchaṃ gaṇhantāpīti macchaṃ vikkhiṇitvā
gaṇhantāpī. Tathā gaṇhantā ca tappariyāpannaṃ sabbaṃ gaṇhanti nāmāti āha -
“vakkayakaṇādīni bahi katvā gaṇhantā nāma natthī”ti. Ayampi amātā kātuṃ na
sakkāti dinnaputtabhāvato na sakkā.

Sobhitattheravatthu

227. Pañcamaṃ uttānatthameva.

Upālitttheravatthu

228. Chaṭṭhe bhārukacchakavatthuntī aññataro kira bhārukacchadesavāsī bhikkhu
supinante purāṇadutiyaikāya methunaṃ dhammaṃ paṭisevitvā “assamaṇo ahaṃ
vibbhamissāmī”ti bhārukacchaṃ gacchanto antarāmagge āyasmantaṃ upāliṃ
passitvā etamatthaṃ ārocesi. Āyasmā upāli, evamāha - “anāpatti, āvuso,
supinantenā”ti. Yasmā supinante avisayattā evaṃ hoti. Tasmā upālittthero bhagavatā
avinicchitapubbampi imaṃ vatthuṃ nayaggāhena evaṃ vinicchini. Gahapatino dve
dārakā honti putto ca bhāgineyyo ca. Atha so gahapati gilāno hutvā āyasmantaṃ
ajjukaṃ etadavoca - “imaṃ, bhante, okāsaṃ yo imesaṃ dārakānaṃ saddho hoti
pasanno, tassa ācikkheyyāsī”ti. Tena ca samayena tassa ca gahapatino bhāgineyyo
saddho hoti pasanno. Athāyasmā ajjuko taṃ okāsaṃ tassa dārakassa ācikkhi. So tena
sāpateyyena kuṭumbañca saṇṭhapesi, dānañca paṭṭhapesi. Atha tassa gahapatino
putto āyasmantaṃ ānandaṃ etadavoca - “ko nu kho, bhante ānanda, pituno dāyajjo
putto vā bhāgineyyo vā”ti. Putto kho, āvuso, pituno dāyajjoti. Āyasmā, bhante, ayyo
ajjuko amhākaṃ sāpateyyaṃ amhākaṃ methunakassa ācikkhīti. Assamaṇo, āvuso,
so ajjukoti. Athāyasmā ajjuko āyasmantaṃ ānandaṃ etadavoca - “dehi me, āvuso
ānanda, vinicchaya”nti. Te ubhopi upālitttherassa santikaṃ agamaṃsu. Athāyasmā
upāli, āyasmantaṃ ānandaṃ etadavoca - “yo nu kho, āvuso ānanda, sāmikena ‘imaṃ
okāsaṃ itthannāmassa ācikkhā’ti vutto, tassa ācikkhati, kiṃ so āpajjati”ti? Na,
bhante, kiñci āpajjati antamaso dukkaṭamatthampīti. Ayaṃ, āvuso, āyasmā ajjuko
sāmikena “imaṃ okāsaṃ itthannāmassa ācikkhā”ti vutto tassa ācikkhati, anāpatti,
āvuso, āyasmato ajjukassāti. Bhagavā taṃ sutvā “sukathitaṃ, bhikkhave, upālinā”ti
vatvā sādhu karamadāsi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Kumārakassapavatthu pana
heṭṭhā āgata meva.

Channaṃ khattiyānanti bhaddiyo sakyaṛājā anuruddho ānando bhagu kimilo
devadattoti imesaṃ channaṃ khattiyānaṃ. Pasādhakoti maṇḍayitā. Pāḷiyanti

saṅghabhedakkhandhakapāḷiyanti.

Nandakattheravatthu

229. Sattame ekasamodhāneti ekasmiṃ samodhāne, ekasmiṃ sannipāteti attho. Sesam suviññeyyameva.

Nandattheravatthu

230. Atthame na taṃ catusampajaññasena aparicchinditvā oloketi sātthakasappāyagocaraasammohasampajaññasāṅkhātānaṃ catunnaṃ sampajaññaṃ vasena aparicchinditvā taṃ disaṃ na oloketi. So hi āyasmā “yamevāhaṃ indriyesu aguttadvārataṃ nissāya sāsane anabhiriatiādivippakārappatto, tameva suṭṭhu niggahessāmī”ti ussāhajāto balavahirottappo, tattha ca katādhikārattā indriyasamvaro ukkaṃsapāramippatto catusampajaññaṃ amuñcitvāva sabbadisāṃ āloketi. Vuttañcetaṃ bhagavatā -

“Sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā nando puratthimaṃ disāṃ āloketi ‘evaṃ me puratthimaṃ disāṃ ālokeyato nābhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāsavissanti’ti. Itiha tattha sampajāno hoti. Sace, bhikkhave, nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddhaṃ, adho, anudisā anuviloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā nando anudisaṃ anuviloketi ‘evaṃ me anudisaṃ anuvilokayato...pe... sampajāno hoti’”ti.

Abhisekagehapavesanaāvāhamaṅgalesu vattamānesūti idha tīṇi maṅgalāni vuttāni, vinayaṭṭhakathāyaṃ pana “taṃ divasameva nandakumārassa kesavissajjanaṃ, paṭṭabandho, gharamaṅgalaṃ, chattamaṅgalaṃ, āvāhamaṅgalanti pañca maṅgalāni honti”ti vuttaṃ. Tattha kulamariyādasena kesoropanaṃ kesavissajjanaṃ. Yuvarājapaṭṭabandhanaṃ paṭṭabandho. Abhinavagharappavesanamaho gharamaṅgalaṃ. Vivāhakaraṇamaho āvāhamaṅgalaṃ. Yuvarājachattamaho chattamaṅgalaṃ.

Nandakumāraṃ abhisekamaṅgalaṃ na tathā pīlesi, yathā janapadakalyāṇiyā vuttavacananti ajjhāharitabbaṃ. Tadeva pana vacanaṃ sarūpato dassetuṃ - “pattaṃ ādāya gamanakāle”tiādi vuttaṃ. Janapadakalyāṇīti janapadamhi kalyāṇi uttamā cha sarīradosarahitā pañca kalyāṇasamannāgatā. Sā hi yasmā nātidīghā nātirassā nātikisā nātithulā nātikālī nāccodātāti atikkantā mānusavaṇṇaṃ, asampattā dibbavaṇṇaṃ, tasmā cha sarīradosarahitā. Chavikalyāṇaṃ maṃsakalyāṇaṃ nhārukalyāṇaṃ atthikalyāṇaṃ vayakalyāṇanti imehi pana kalyāṇehi samannāgatattā pañca kalyāṇasamannāgatā nāma. Tassā hi āgantukobhāsakiccaṃ natthi, attano sarīrobhāseneva dvādasahatthe ṭhāne ālokaṃ karoti, piyaṅgusāmā vā hoti suvaṇṇasāmā vā, ayamassā chavikalyāṇatā. Cattāro panassā hatthapādā mukhapariyosānañca lākhārasaparikkamaṃ viya rattapavāḷarattakambalasadisāṃ hoti, ayamassā maṃsakalyāṇatā. Vīsati pana nakhapattāni maṃsato amuttaṭṭhāne lākhārasapūritāni viya, muttaṭṭhāne khīradhārāsadisāni honti, ayamassā nhārukalyāṇatā. Dvattimsa dantā suphūsitā sudhotavajirapanti viya khāyanti, ayamassā atthikalyāṇatā. Vīsaṃvassasatikāpi samānā soḷasavassuddesikā viya hoti nippalitena, ayamassā vayakalyāṇatā. Iti imehi pañcāhi kalyāṇehi samannāgatattā “janapadakalyāṇī”ti vuccati. Tuvaṇṇanti sīghaṃ.

Imasmiṃ ṭhāne nivattessati, imasmiṃ ṭhāne nivattessatīti cintentamevāti so kira tathāgate gāravavasena “pattam vo, bhante, gaṇhathā”ti vattum avisahanto evaṃ cintesi - “sopānasīse pattam gaṇhissatī”ti. Satthā tasmimpi ṭhāne na gaṇhi. Itaro “sopānapādamūle gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Itaro “rājaṅgaṇe gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Evaṃ “idha gaṇhissati, ettha gaṇhissatī”ti cintentameva satthā vihāraṃ netvā pabbājesi.

Mahākappinattheravatthu

231. Navame sutavittakoti dhammassavanapiyo. Paṭihārakassāti dovārikassa. Saccakārenāti saccakiriyāya. Satthā “uppalavaṇṇā āgacchatū”ti cintesi. Therī āgantvā sabbā pabbājetvā bhikkhunīupassayaṃ gatāti idaṃ aṅguttarabhāṇakānaṃ kathāmaggaṃ dassentena vuttaṃ. Teneva dhammapadaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ -

“Tā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhitā pabbajjaṃ yāciṃsu. Evaṃ kira vutte satthā uppalavaṇṇāya āgamaṇaṃ cintesīti ekacce vadanti. Satthā pana tā upāsikāyo āha - ‘sāvatthiṃ gantvā bhikkhunīupassaye pabbājethā’ti. Tā anupubbenā janapadacārikaṃ caramānā antarāmagge mahājanena abhihaṭṭasakkārasammānā padasāva vīsayaṃjanasatikaṃ maggaṃ gantvā bhikkhunīupassaye pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsū”ti.

Dhammapīṭīti dhammapāyako, dhammaṃ pivantoti attho. Dhammo ca nāmesa na sakkā bhājanena yāguādīni viya pātum, navavidhaṃ pana lokuttaradhammaṃ nāmakāyena phusanto ārammaṇato sacchikaronto pariññābhisaṃmayādīni dukkhādīni ariyasaccāni paṭivijjhanto dhammaṃ pivati nāma. Sukhaṃ setīti desanāmettametaṃ, catūhipi iriyāpathehi sukhaṃ viharatīti attho. Vipprasannaṇāti anāvilena nirupakkilesena. Ariyappavediteti buddhādīhi ariyehi pavedite satipaṭṭhānādibhede bodhipakkhiyadhamme. Sadā ramatīti evarūpo dhammapīṭi vipprasannena cetasā viharanto paṇḍiccena samannāgato sadā ramati abhiraṃmati. Bāhitapāpattā “brāhmaṇā”ti therāṃ ālapati.

Sāgatattheravatthu

232. Dasame chabbaggiyānaṃ vacanenāti kosambikā kira upāsakā āyasmantaṃ sāgataṃ upasaṅkamitvā abhivādetvā ekamantaṃ ṭhitā evamāhaṃsu - “kiṃ, bhante, ayyānaṃ dullabhaṅca manāpaṅca, kiṃ paṭiyādemā”ti? Evaṃ vutte chabbaggiyā bhikkhū kosambike upāsake etadavocuṃ - “atthāvuso kāpotikā, nāma pasannā bhikkhūnaṃ dullabhā ca manāpā ca, taṃ paṭiyādethā”ti. Atha kosambikā upāsakā ghare ghare kāpotikaṃ pasannaṃ paṭiyādetvā āyasmantaṃ sāgataṃ piṇḍāya carantaṃ disvā etadavocuṃ - “pivatu, bhante, ayyo sāgato kāpotikaṃ pasannaṃ, pivatu, bhante, ayyo sāgato kāpotikaṃ pasanna”nti. Athāyasmā sāgato ghare ghare kāpotikaṃ pasannaṃ pivitvā nagaramhā nikkhamanto nagaradvāre pati. Tena vuttaṃ - “chabbaggiyānaṃ vacanena sabbagehesu kāpotikaṃ pasannaṃ paṭiyādetvā”tiādi. Tattha kāpotikā nāma kapotapādasamānavaṇṇā rattobhāsā. Pasannaṇāti surāmaṇḍassetam adhivacanaṃ. Vinaye samuṭṭhanti surāpānasikkhāpade āgataṃ.

Rādhatttheravatthu

233. Ekādasame satthā sārīputtattherassa saññaṃ adāsīti brāhmaṇaṃ pabbājetuṃ saññaṃ adāsi, āṇāpesīti vuttaṃ hoti. Bhagavā kira taṃ brāhmaṇaṃ pabbajjaṃ alabhitvā kisaṃ lūkhaṃ dubbaṇṇaṃ uppaṇḍuppaṇḍukajātaṃ disvā bhikkhū āmantesi - “ko, bhikkhave, tassa brāhmaṇassa adhikāraṃ saratī”ti. Evaṃ vutte āyasmā sārīputto bhagavantaṃ etadavoca - “ahaṃ kho, bhante, tassa brāhmaṇassa adhikāraṃ sarāmī”ti. Kiṃ pana tvaṃ, sārīputta, brāhmaṇassa adhikāraṃ sarasīti. Idha me, bhante, so brāhmaṇo rājagahe piṇḍāya carantassa kaṭacchubhikkhaṃ dāpesi, imaṃ kho ahaṃ, bhante, tassa brāhmaṇassa adhikāraṃ sarāmī”ti. Sādhū sādhū, sārīputta. Kataññaṃ hi, sārīputta, sappurisā katavedino, tena hi tvaṃ, sārīputta, taṃ brāhmaṇaṃ pabbājehi upasampādehīti. Aṭṭhuppattiyaṃ āgatoti alīnacittajātakassa aṭṭhuppattiyaṃ āgato.

Nidhīnanti tattha tattha nidahitvā ṭhapitānaṃ hiraññasuvaṇṇādīpūrānaṃ nidhikumbhīnaṃ. Pavattāranti kicchajīvike duggatamanusse anukampaṃ katvā “ehi, te sukkena jīvanupāyaṃ dassessāmī”ti nidhiṭṭhānaṃ netvā hatthaṃ pasāretvā “imaṃ gahetvā sukhaṃ jīvā”ti ācikkhitāraṃ viya. Vajjadassinanti dve vajjadassinno “iminā naṃ asāruppena vā khalitena vā saṅghamajjhe niggaṇhissāmī”ti randhagavesako ca, anaññaṭaṃ ṇāpanatthāya ṇātaṃ anuggaṇhanatthāya sīlādīnamassa vuddhikāmatāya taṃ taṃ vajjaṃ olokanena ullumpanasabhāvasaṇṭhito ca. Ayaṃ idha adhippeto. Yathā hi duggatamanusso “imaṃ gaṇhāhi”ti tajjetvāpi pothetvāpi nidhiṃ dassente kopāṃ na karoti, pamuditova hoti, evamevaṃ evarūpe puggale asāruppaṃ vā khalitaṃ vā disvā ācikkhante kopo na kātabbo, tuṭṭheneva bhavitabbaṃ. “Bhante, mahantaṃ vo kammaṃ kataṃ mayhaṃ ācariyupajjhāyattāne ṭhatvā ovađantehi, punapi maṃ vadeyyāthā”ti pavāretabbameva.

Niggayhavādinti ekacco hi saddhivihārikādīnaṃ asāruppaṃ vā khalitaṃ vā disvā “ayaṃ me mukhodakadānādīhi sakkaccaṃ upaṭṭhahati, sace naṃ vakkhāmi, na maṃ upaṭṭhahissati, evaṃ me parihāni bhavissati”ti taṃ vattaṃ avisahanto na niggayhavādī nāma hoti, so imasmiṃ sāsane kacavaraṃ ākirati. Yo pana tathārūpaṃ vajjaṃ disvā vajjānurūpaṃ tajjento paṇāmento daṇḍakammaṃ karonto vihārā nīharanto sikkhāpeti, ayaṃ niggayhavādī nāma seyyathāpi, sammāsambuddho. Vuttañhetā - “niggayha niggayhāhaṃ, ānanda, vakkhāmi, pavayha pavayha, ānanda, vakkhāmi, yo sāro, so ṭhassatī”ti. Medhāvinti dhammojapaññāya samannāgataṃ. Tādisanti evarūpaṃ paṇḍitaṃ bhajeyya payirupāseyya. Tādisaṇhi ācariyaṃ bhajamānassa antevāsikassa seyyo hoti na pāpiyo, vaḍḍhiyeva hoti, no parihānīti.

Mogharājattheravatthu

234. Dvādasame kaṭṭhavāhananagareti kaṭṭhavāhanena gahitattā evaṃladdhanāmake nagare. Atīte kira bārāṇasivāsī eko rukkhavaḍḍhakī sake ācariyake adutiyo. Tassa soḷasa sissā ekamekassa sahaṣsaṃ antevāsikā. Evaṃ te sattarasādhikā soḷasa sahaṣsā ācariyantevāsikā sabbepi bārāṇasiṃ upanissāya jīvikaṃ kappentā pabbatasamīpaṃ gantvā rukke gahetvā tattheva nānāpāsādavikatiyo niṭṭhāpetvā kullaṃ bandhitvā gaṇḍāya bārāṇasiṃ ānetvā sace rājā atthiko hoti, rañña ekabhūmakāṃ vā sattabhūmakāṃ vā pāsādaṃ yojetvā denti. No ce, aññesampi vikkīṇitvā puttadāraṃ posenti. Atha nesaṃ ekadivasaṃ ācariyo “na sakkā vaḍḍhakikammena niccaṃ jīvitum, dukkarañhi jarākāle etaṃ kamma”nti cintetvā antevāsike āmantesi - “tātā, udumbarādayo appasāraruḍḍhe ānethā”ti. Te

“sādhū”ti paṭissuṇitvā ānayaṃsu. So tehi kaṭṭhasakuṇaṃ katvā tassabbhantaraṃ pavisitvā vātena yantaṃ pūresi. Kaṭṭhasakuṇo suvaṇṇaḥamaṃsarājā viya ākāse laṅghitvā vanassa upari caritvā antevāsīnaṃ purato oruhi.

Athācariyo sisse āha - “tātā īdisāni kaṭṭhavāhanāni katvā sakkā sakalajambudīpe rajje gahetuṃ, tumhepi tātā etāni karotha, rajjaṃ gahetvā jīvissāma, dukkaraṃ vaḍḍhakisippena jīvitu”nti. Te tathā katvā ācariyassa paṭivedesuṃ. Tato ne ācariyo āha - “katamaṃ tātā rajjaṃ gaṇhāmā”ti? Bārāṇasirajjaṃ ācariyāti. Alaṃ tātā, mā etaṃ rucittha, mayaṃhi taṃ gahetvāpi “vaḍḍhakirājā, vaḍḍhakiyuvarājā”ti vaḍḍhakivādā na muccissāma, mahanto jambudīpo, aññattha gacchāmāti. Tato saputtadārakā kaṭṭhavāhanāni abhiruhitvā sajjāvudhā hutvā himavantābhimukhā gantvā himavati aññataraṃ nagaraṃ pavisitvā rañño nivesaneyeva paccuṭṭhaṃsu. Te tattha rajjaṃ gahetvā ācariyaṃ rajje abhisiñciṃsu. So “kaṭṭhavāhana rājā”ti pākaṭo ahosi, taṃ nagaraṃ tena gahitattā “kaṭṭhavāhananagara”nteva nāmaṃ labhi.

Tapacāranti tapacaraṇaṃ. Pāsāṇacetiye piṭṭhipāsāṇe nisīdīti pāsāṇakacetiyaṃ laddhavohāre piṭṭhipāsāṇe sakkena māpīte mahāmaṇḍape nisīdi. Tattha kira mahato pāsāṇassa upari pubbe devaṭṭhānaṃ ahosi, uppanne pana bhagavati vihāro jāto, so teneva purimavohārena “pāsāṇacetiya”nti vuccati.

Tena pucchite dutiyo hutvā satthāraṃ pañhaṃ pucchīti -

“Muddhaṃ muddhādhipātāṇca, bāvarī paripucchati;
Taṃ byākarohi bhagavā, kaṅkhaṃ vinaya no ise”ti. -

Evaṃ tena pañhe pucchite bhagavatā ca -

“Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhādhipātīni;
Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena saṃyutā”ti. -

Pañhe vissajjite dutiyo hutvā pañhaṃ pucchi.

Athassa...pe... pañhaṃ kathesīti -

“Kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti. -

Tena pañhe pucchite -

“Suññato lokaṃ avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhiṃ ūhacca, evaṃ maccutaro siyā;
Evaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti. -

Pañhaṃ vissajjesi.

Sesajanāti tasmim samāgame sannipatitā sesajanā. Na kathīyantīti “ettakā sotāpannā”tiādinā na vuccanti. Evaṃ pārāyane vatthu samuṭṭhitanti pārāyanavagge idaṃ vatthu samuṭṭhitaṃ.

Catutthaetadaggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Therapāḷisaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

5. Pañcamaetadaggavaggavaṇṇanā

Mahāpajāpatigotamītherīvatthu

235. Theripāḷisaṃvaṇṇanāya paṭhame yadidaṃ mahāgotamīti ettha “yadidaṃ mahāpajāpati gotamī”ti ca paṭhanti. Tattha gotamīti gottamaṃ. Nāmakaraṇadivase panassā laddhasakkārā brāhmaṇā lakkhaṇasampattiṃ disvā “sace ayaṃ dhītaraṃ labhissati, cakkavattirañño mahesī bhavissati. Sace puttaṃ labhissati, cakkavattirājā bhavissati”ti ubhayathāpi “mahatīyevassā pajā bhavissati”ti byākariṃsu, tasmā puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantatāya “mahāpajāpatī”ti vohariṃsu. Tadubhayaṃ pana saṃsandetvā “mahāpajāpatigotamī”ti vuttaṃ. Vārabhikkhanti vārena dātabbaṃ bhikkhaṃ. Nāmaṃ akaṃsūti gottamaṃyeva nāmaṃ akaṃsu. Mātucchanti cūḷamātaraṃ. Mātubhaginī hi mātucchāti vuccati. Kalahavivādasuttapariyosāneti “kutopahūtā kalahā vivādā”tiādinā suttanipāte āgatassa kalahavivādasuttassa pariyosāne. Idañca aṅguttarabhāṇakānaṃ kathāmaggānusārena vuttaṃ. Apare pana “tasmīmyeva suttanipāte ‘attadaṇḍābhayaṃ jāta’ntiādinā āgatassa attadaṇḍasuttassa pariyosāne”ti vadanti. Nikkhamitvā pabbajitānanti ettha ehibhikkhupabbajjāya ete pabbajitāti vadanti. Teneva suttanipāte attadaṇḍasuttasaṃvaṇṇanāya vuttaṃ - “desanāpariyosāne pañcasatā sākiyakumārā koḷiyakumārā ca ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā. Te gahetvā bhagavā mahāvanaṃ pāvisi”ti. Sesamettha suviññeyyameva.

Khemātherīvatthu

236. Dutiye parapariyāpannā hutvāti paresaṃ dāsī hutvā. Suvaṇṇarasapiṇjaro ahoṣīti suvaṇṇarasapiṇjaro viya ahoṣi.

Makkaṭakova jālanti yathā nāma makkaṭako suttajālaṃ katvā majjhaṭṭhāne nābhimaṇḍale nipanno pariyanṭe patitaṃ paṭaṅgaṃ vā makkhikaṃ vā vegena gantvā vijjhivā tassa rasaṃ pivitvā punāgantvā tasmīmyeva ṭhāne nipajjati, evameva ye sattā rāgarattā dosapaduṭṭhā mohamūlā sayamaṃkatā taṇhāsotaṃ anupatanti, te taṃ samatikkamituṃ na sakkonti, evaṃ duratikkamaṃ. Etampi chetvāna vajanti dhīrāti paṇḍitā etaṃ bandhanaṃ chinditvā anapekkhino nirālayā hutvā arahattamaggena sabbaṃ dukkhaṃ pahāya vajanti gacchantīti attho.

Uppalavaṇṇātherīvatthu

237. Tatiyaṃ uttānatthameva.

Paṭācārātherīvatthu

238. Catutthe paṭihārasatenapīti dvārasatenapī. Paṭihārasaddo hi dvāre dovārike ca dissati. Kulasabhāganti attano gehasaṃpāṃ.

Tāṇāyāti tāṇabhāvāya patitṭhānatthāya. Bandhavāti putte ca pitaro ca ṭhapetvā avasesā ñātisuhaṃjā. Antakenādhīpannassāti maraṇena abhibhūtassa. Pavattiyāñhi puttādayo annapānādīdānena ceva uppannakiccanittharaṇena ca tāṇā hutvāpi maraṇakāle kenaci upāyena maraṇaṃ paṭibāhituṃ asamatthataṇā tāṇatthāya leṇatthāya na santi nāma. Teneva vuttaṃ - “natthi ñātisu tāṇatā”ti.

Etamatthavasanti etaṃ tesā aññamaññassa tāṇaṃ bhavituṃ asamatthabhāvasaṅkhātaṃ kāraṇaṃ jānitvā paṇḍito catupārisuddhisīlena saṃvuto rakkhitagopito hutvā nibbānagamanaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ sīghaṃ sodheyyāti

attho.

Dhammadinnātherīvattu

239. Pañcame parāyattaṭṭhāneti paresaṃ dāsiṭṭhāne. Sujātattherassa adhikārakammaṃ katvāti sā kira attano kese vikkīṇitvā sujātattherassa nāma aggasāvakassa dānaṃ datvā patthanaṃ akāsi. Taṃ sandhāyetam vuttaṃ. Hatthe pasāriteti tassa hatthāvalambanattamaṃ pubbāciṇṇavasena hatthe pasārite. So kira anāgāmī hutvā gehaṃ āgacchanta yathā aññesu divasesu ito cito ca olokento sitaṃ kurumāno hasamāno āgacchati, evaṃ anāgantvā santindriyo santamānaso hutvā agamāsi. Dhammadinnā sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā vīthiṃ olokayamānā tassa āgamanākāraṃ disvā “kiṃ nu kho eta”nti cintetvā tassa paccuggamaṃ kurumānā sopānasīse ṭhatvā olambanattamaṃ hatthamaṃ pasāresi. Upāsako attano hatthamaṃ samiñjesi. Sā “pātarāsabhojanakāle jānissāmī”ti cintesi. Upāsako pubbe tāya saddhiṃ ekato bhuñjati. Taṃ divasaṃ pana taṃ anapaloketvā yogāvacarabhikkhu viya ekakova bhuñji. Tenāha - “bhuñjamānopi imaṃ detha, imaṃ harathāti na byāharī”ti. Tattha imaṃ dethāti imaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā detha. Imaṃ harathāti imaṃ khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā apaharatha. Santhavavasenāti kilesasanthavavasena. Cīrakālaparibhāvitāya ghaṭṭadīpajālāya viya abbhantare dibbamānāya hetusampattiyā codiyamānā āha - “evaṃ sante...pe... mayhaṃ pabbajjaṃ anujānāthā”ti.

Ayaṃ tāva seṭṭhi gharamajjhe ṭhitova dukkhassantaṃ akāsīti sā kira “dhammadinne tuyhaṃ doso natthi, ahaṃ pana ajja paṭṭhāya santhavavasena...pe... kulagharaṃ gacchā”ti vutte evaṃ cintesi - “pakatipuriso evaṃ vattā nāma natthi, addhā etena lokuttaradhammo nāma paṭividdho”ti. Tenassā ayaṃ saṅkappo ahosi “ayaṃ tāva seṭṭhi gharamajjhe ṭhitova dukkhassantaṃ akāsī”ti. Majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana “atha kasmā mayā saddhiṃ yathāpakatiyā ālāpasallāpamattampi na karoṭhāti so cintesi - ‘ayaṃ lokuttaradhammo nāma garu bhāriyo na pakāsetabbo; sace kho panāhaṃ na kathessāmi, ayaṃ hadayaṃ phāletvā ettheva kālaṃ kareyyā”ti tassā anuggahattāya kathesi - ‘dhammadinne ahaṃ satthu dhammadesanaṃ sutvā lokuttaradhammaṃ nāma adhigato, taṃ adhigatassa evarūpā lokiyakiriyā na vaṭṭatī”ti vuttaṃ.

Pañcakkhandhādivasena pañhe pucchīti “sakkāyo sakkāyoti ayye vuccati, katamo nu kho ayye sakkāyo vutto bhagavatā”tiādinā cūḷavedallasutte āgatanayena pucchi. Pucchitaṃ pucchitaṃ vissajjesīti “pañca kho ime, āvuso visākha, upādānakkhandhā sakkāyo vutto bhagavatā”tiādinā tattheva āgatanayena vissajjesi. Sūrabhāvanti tikkhabhāvaṃ. Anadhigataarahattamaggassa uggahena vinā tattha pañho na upaṭṭhātīti āha - “uggahavasena arahattamaggepi pucchī”ti. Taṃ nivattentīti “vimuttiyā pañāyye kiṃ paṭibhāgo”ti pucchite “vimuttiyā kho, āvuso visākha, nibbānaṃ paṭibhāgo”ti vutte “nibbānassa, pañāyye, kiṃ paṭibhāgo”ti puna pucchite taṃ nivattentīti “accasarāvuso visākhā”tiādimāha. Tattha accasarāti apucchitabbaṃ pucchanta pañhaṃ atikkāmitā ahoṣīti attho. Nāsakki pañhānaṃ pariyaṇaṃ gahetunti pañhānaṃ paricchedappamaṇaṃ gahetuṃ nāsakki. Pañhānañhi paricchedaṃ gahetuṃ yuttaṭṭhāne aṭṭhatvā tato paraṃ pucchanta nāsakki pañhānaṃ pariyaṇaṃ gahetuṃ. Appaṭibhāgadhammassa ca paṭibhāgaṃ pucchi. Nibbānaṃ nāmetaṃ appaṭibhāgaṃ, na sakkā nīlaṃ vā pītaṃ vāti kenaci dhammena saddhiṃ paṭibhāgaṃ katvā dassetuṃ, tañca tvaṃ iminā adhippāyena pucchasi attho. Nibbānogadhanti nibbānaṃ ogāhetvā ṭhitaṃ, nibbānantogadham

nibbānaṃ anuppaviṭṭhanti attho. Nibbānaparāyaṇanti nibbānaṃ paraṃ ayanamassa parāgati, na tato paraṃ gacchatīti attho. Nibbānaṃ pariyosānaṃ avasānaṃ assāti nibbānapariyosānaṃ.

Pureti atītesu khandhesu. Pacchāti anāgatesu khandhesu. Majjheti paccuppannesu khandhesu. Akiñcananti yassa etesu tīsu taṇhāgāhasaṅkhātā kiñcanaṃ natthi, tamahaṃ rāgakiñcanādīhi akiñcanaṃ kassaci gahaṇassa abhāvena anādānaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti attho.

Paṇḍitāti dhātuāyatanādikusalatāsaṅkhātena paṇḍiccena samannāgatā. Vuttañhetam

-

“Kittāvatā nu kho, bhante, paṇḍito hoti? Yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti āyatanakusalo ca paṭiccasamuppādakusalo ca ṭhānāṭṭhānakusalo ca, ettāvatā kho, ānanda, bhikkhu paṇḍito hotī”ti.

Mahāpaññāti mahante atthe mahante dhamme mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni pariggahaṇe samatthāya paññāya samannāgatā. Imissā hi theriyā asekkhappaṭisambhidāppattatāya paṭisambhidāyo pūretvā ṭhitatāya paññāmahattaṃ. Yathā taṃ dhammadinnāyāti yathā dhammadinnāya bhikkhuniyā byākataṃ, ahaṃ evameva byākareyyanti attho. Tanti nipātamattaṃ.

Nandātherīvatthu

240. Chaṭṭhe aññaṃ maggaṃ apassantīti aññaṃ upāyaṃ apassantī. Vissatthāti nirāsaṅkā. Itthinimittanti itthiyā subhanimittaṃ, subhākāranti vuttaṃ hoti. Dhammapade gāthaṃ vatvāti -

“Aṭṭhīnaṃ nagaraṃ kataṃ, maṃsalohitalepanaṃ;
Yattha jarā ca maccu ca, māno makkho ca ohito”ti. -

Imaṃ gāthaṃ vatvā. Tatrāyamadhippāyo - yatheva hi pubbaṇṇāparaṇṇādīnaṃ odahanatthāya kaṭṭhāni ussāpetvā vallīhi bandhitvā mattikāya vilimpitvā nagarasaṅkhātā bahiddhā gehaṃ karonti, evamidaṃ ajjhakkampi tīṇi aṭṭhisatāni ussāpetvā nhāruvinaddhaṃ maṃsalohitalepanaṃ tacapaṭicchannaṃ jīraṇalakkhaṇāya jarāya maraṇalakkhaṇassa maccuno ārogyasampadādīni paṭicca uppajjanalakkhaṇassa mānassa sukatakāraṇavināsanalakkhaṇassa makkhassa ca odahanatthāya nagaraṃ kataṃ. Evarūpo eva hi ettha kāyikacetasiko ābādho ohito, ito uddhaṃ kiñci gayhūpagaṃ natthīti.

Suttaṃ abhāsīti -

“Camaṃ vā yadi vā tiṭṭhaṃ, nisinno uda vā sayamaṃ;
Samiñjeti pasāreti, esā kāyassa iñjanā.

“Aṭṭhinahārusaṃyutto, tacamaṃsāvalepano;
Chaviyā kāyo paṭicchanno, yathābhūtaṃ na dissatī”ti. -

Ādinā suttamabhāsi.

Soṇātherīvatthu

241. Sattame sabbepi visuṃ visuṃ gharāvāse paṭiṭṭhāpesīti ettha sabbepi visuṃ visuṃ gharāvāse paṭiṭṭhāpetvā “puttāva maṃ paṭijaggissanti, kiṃ me visuṃ kuṭumbenā”ti sabbam sāpateyyampi vibhajitvā adāsīti veditabbam. Teneva hi tato paṭṭhāya “ayaṃ amhākaṃ kiṃ karissatī”ti attano santikaṃ āgataṃ “mātā”ti saññampi na karimṣu. Tathā hi naṃ katipāhaccayena jeṭṭhaputtassa bhariyā “aho amhākaṃ ayaṃ jeṭṭheputto meti dve koṭṭhāse datvā viya imameva gehaṃ āgacchatī”ti āha. Sesaputtānaṃ bhariyāyopi evamevaṃ vadiṃsu. Jeṭṭhadhītaraṃ ādiṃ katvā tāsam gehaṃ gatakāle tāpi naṃ evameva vadiṃsu. Sā avamānappattā hutvā “kiṃ me imesaṃ santike vutthena, bhikkhunī hutvā jīvissāmī”ti bhikkhunīupassayaṃ gantvā pabbajjaṃ yāci, tā naṃ pabbājesuṃ. Imameva vatthum dassento “bahuputtikasoṇā tesam attani agāravabhāvaṃ ñatvā ‘gharāvāsena kiṃ karissāmī’ti nikkhamitvā pabbajī”ti āha.

Vihāraṃ gacchantiyoti bhikkhuvihāraṃ gacchantiyo. Dhammamuttamanti navavidhalokuttaradhammaṃ. So hi uttamadhammo nāma yo hi taṃ na passati, tassa vassasatampi jīvanato taṃ dhammaṃ passantassa paṭivijjhantassa ekāhampi ekakkhaṇampi jīvitam seyyo. Āgantukajanoti vihāragataṃ bhikkhunījanaṃ sandhāya vadati. Anupadhāretvāti asallakkhetvā.

Bakulātherīvattu

242. Aṭṭhamam uttānatthameva.

Kuṇḍalakesātherīvattu

243. Navame catukketi vīthicatukke. Catunnaṃ samāhāro catukkaṃ. Cāra katoti bandhanāgārato. Ubbaṭṭetvāti uddharitvā.

Muhuttamapi cintayeti muhuttaṃ taṅkhaṇampi ṭhānuppattikapaññāya taṅkhaṇānurūpaṃ atthaṃ cintitum sakkuṇeyya. Sahassamapi ce gāthā, anattapadasaṃhitāti ayaṃ gāthā dārucīriyattherassa bhagavatā bhāsītā, idhāpi ca sāyeva gāthā dassītā. Therigāthāsaṃvaṇṇanāyaṃ ācariyadhammapālatterenapi kuṇḍalakesittheriyā vatthumhi ayameva gāthā vuttā. Dhammapadaṭṭhakathāyaṃ pana kuṇḍalakesittheriyā vatthumhi -

“Yo ca gāthāsataṃ bhāse, anattapadasaṃhitā;
Ekaṃ dhammapadaṃ seyyo, yaṃ sutvā upasammatī”ti. -

Ayaṃ gāthā āgatā. Taṃtaṃbhāṇakānaṃ kathāmaggānusārena tattha tattha tathā vuttanti na idha ācariyassa pubbāparavirodho saṅkitabbo.

Bhaddākāpilānītherī-bhaddākaccānātherīvattu

244-245. Dasamaṃ ekādasamañca uttānatthameva.

Kisāgotamītherīvattu

246. Dvādasame tīhi lūkhehīti vatthalūkhasuttalūkharajanalūkhasaṅkhātehi tīhi lūkhehi. Siddhatthakanti sāsapabījaṃ.

Taṃ puttapasusammattanti taṃ rūpabalādisampanne putte ca pasū ca labhitvā “mama puttā abhirūpā balasampannā paṇḍitā sabbakiccasamatthā, mama goṇo arogo abhirūpo mahābhāravaho, mama gāvī bahukhīrā”ti evaṃ puttehi ca pasūhi ca sammattaṃ naraṃ. Byāsattamanasanti cakkhuviññeyyādīsu ārammaṇesu

hiraññasuvaṇṇādīsu pattacīvarādīsu vā yaṃ yaṃ laddhaṃ hoti, tattha tattheva lagganāya sattamānaṃ. Suttaṃ gāmaṇi niddaṃ upagataṃ satta-kāyaṃ. Mahoghovāti yathā evarūpaṃ gāmaṃ gambhīrato vitthārato ca mahanto mahānadiogho antamaso sunakhampi asesetvā sabbaṃ ādāya gacchati, evaṃ vuttappakāraṃ naraṃ maccu ādāya gacchatīti attho. Amataṃ padanti maraṇarahitaṃ koṭṭhāsaṃ, amataṃ mahānibbānanti attho. Sesamettha uttānameva.

Singālakamātātherīvatthu

247. Terasamaṃ uttānatthameva.

Theripāḷisaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

6. Chaṭṭhaetadaggavaggavaṇṇanā

Tapussa-bhallikavatthu

248. Upāsakapāḷisaṃvaṇṇanāya paṭhame sabbapaṭhamamaṃ saraṇaṃ gacchantānanti sabbesaṃ paṭhamamaṃ hutvā saraṇaṃ gacchantānaṃ. Ito paranti satta-sattāhato paraṃ. Gamaṇūpacchedaṃ akāsīti gamaṇavacchedaṃ akāsi. Yathā te goṇā dhuraṃ chaḍḍetvā pothiyamānāpi na gacchanti, tathā akāsīti attho. Tesanti tapussabhallikānaṃ. Adhimuccitvāti āvisitvā. Yakkhassa āvaṭṭo yakkhāvaṭṭo. Evaṃ sesesupi. Atītabuddhānaṃ āciṇṇaṃ olokesīti atītabuddhā kena bhājanena paṭiggaṇhiṃsūti buddhāciṇṇaṃ olokesi. Dvevācike saraṇe paṭiṭṭhāyāti saṅghassa anuppannattā buddhadhammavasena dvevācike saraṇe paṭiṭṭhahitvā. Cetiyaṇi pūjanīyavatthumaṃ. Jīvakesadhātuyāti jīvamānassa bhagavato kesadhātuyā.

Anāthapiṇḍikaseṭṭhivatthu

249. Dutiye teneva guṇenāti teneva dāyaka-bhāvasaṅkhātena guṇena. So hi sabbakāmasamiddhatāya vigatamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālaṃ anāthānaṃ piṇḍamadāsi. Tena sabbakālaṃ upaṭṭhito anāthānaṃ piṇḍo etassa atthīti anāthapiṇḍikoti saṅkhaṃ gato. Yojanikavihāre kāretvāti yojane yojane ekamekaṃ vihāraṃ kāretvā. “Evarūpaṃ dānaṃ pavattesi”ti vatvā tameva dānaṃ vibhajitvā dassento “devasikaṃ pañca salākabhaddhāni honti”ti ādimāha. Tattha salākāya gāhetabbaṃ bhaddhaṃ salākabhaddhaṃ. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasamaṃ dātabbaṃ bhaddhaṃ pakkhikabhaddhaṃ. Dhuraṅgehe ṭhapetvā dātabbaṃ bhaddhaṃ dhurabhaddhaṃ. Āgantukānaṃ dātabbaṃ bhaddhaṃ āgantukabhaddhaṃ. Evaṃ sesesupi. Pañca āsanasatāni gehe niccapaññattāneva hontīti gehe nisīdāpetvā bhuñjantānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ pañca āsanasatāni niccapaññattāni honti.

Cittagahapatiwatthu

250. Tatiye migā eva migarūpāni. Bhikkhamaṃ samādāpetvāti, “bhante, mayhamaṃ anuggahamaṃ karoṭha, idha nisīditvā bhikkhamaṃ gaṇhathā”ti bhikkhāgahaṇatthamaṃ samādāpetvā. Vivaṭṭamaṃ uddissa upacitamaṃ nibbedhabhāgiyakusalaṃ upanissayo. Saḷāyatanavibhaddhameva desesi saḷāyatanavibhāgappaṭisaṃyuttameva dhammakathaṃ kathesi. Therenāti tattha sannihitānaṃ sabbesaṃ jeṭṭhena mahātherena. Pañhamaṃ vissajjemaṃ asakkontenāti cittena gahapatinā “yā imā, bhante therā, anekavihiṭā diṭṭhiyo loke uppajjanti, ‘sassato loko’ti vā, ‘asassato loko’ti vā, ‘antavā loko’ti vā, ‘anantavā loko’ti vā, ‘tamaṃ jīvamaṃ taraṇa’nti vā, ‘aññaṃ jīvamaṃ

aññaṃ sarīra’nti vā, ‘hoti tathāgato paraṃ maraṇā’ti vā, ‘na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’ti vā, ‘hoti ca na hoti ca tathāgato paraṃ maraṇā’ti vā, ‘neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇā’ti vā yāni cimāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni brahmajāle gaṇitāni, imā nu kho, bhante, diṭṭhiyo kismiṃ sati honti, kismiṃ asati na hontī’ti evamādinā pañhe puṭṭhe taṃ pañhaṃ vissajjetuṃ asakkontena. Imaṃ kira pañhaṃ yāvatatiyaṃ puṭṭho mahāthero tuṇhī ahosi. Atha isidattatthero cintesi - “ayaṃ thero neva attanā byākaroti, na aññaṃ ajjhesati, upāsako ca bhikkhusaṅghaṃ vihesati, ahametaṃ byākaritvā phāsuvihāraṃ katvā dassāmī’ti. Evaṃ cintetvā ca āsanato vuṭṭhāya therassa santikaṃ gantvā “byākaromahaṃ, bhante, cittassa gahapatino etaṃ pañha”nti āha. Evaṃ vutte thero “byākarohi tvaṃ, āvuso isidatta, cittassa gahapatino etaṃ pañha”nti isidattaṃ ajjhesi. Tena vuttaṃ - “pañhaṃ vissajjetuṃ asakkontena ajjhiṭṭho”ti.

Pañhaṃ vissajjetvāti “yā imā, gahapati, anekavihitā diṭṭhiyo loke uppajjanti ‘sassato loko’ti vā, ‘asassato loko’ti vā...pe... yāni cimāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni brahmajāle gaṇitāni, imā kho, gahapati, diṭṭhiyo sakkāyadiṭṭhiyā sati honti, sakkāyadiṭṭhiyā asati na hontī’tiādinā nayena pañhaṃ vissajjetvā. Gihisahāyakabhāve ñātetī therassa gihisahāyakabhāve cittena gahapatinā ñāte. Citto kira, gahapati, tassa pañhaveyyākaraṇe tuṭṭho “kuto, bhante, ayyo isidatto āgacchatī’ti vatvā “avantiyā kho ahaṃ, gahapati, āgacchāmī’ti vutto “atthi, bhante, avantiyā isidatto nāma kulaputto amhākaṃ adiṭṭhasahāyo pabbajito, diṭṭho so āyasmatā’ti pucchi. Thero ca “evaṃ, gahapatī’ti vatvā “kahaṃ nu kho, bhante, so āyasmā etarahi viharatī’ti puna puṭṭho tuṇhī ahosi. Atha citto gahapati “ayyo no, bhante, isidatto’ti pucchitvā “evaṃ, gahapatī’ti vutte attano gihisahāyabhāvaṃ aññāsi.

Tejosamāpattipāṭihāriyaṃ dassetvāti ekasmiṃ kira divase citto gahapati “sādhu me, bhante, ayyo uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyaṃ dassetū’ti mahātheraṃ yāci. Thero “tena hi tvaṃ, gahapati, ālīnde uttarāsaṅgaṃ paññāpetvā tattha tiṇakalāpaṃ okirā’ti vatvā tena ca tathā kate sayaṃ vihāraṃ pavisitvā ca ghaṭikaṃ datvā tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkhāresi, yathā tālacchiggaḷena ca aggaḷantarikāya ca acci nikkhamitvā tiṇāni jhāpeti, uttarāsaṅgaṃ na jhāpeti. Atha citto gahapati uttarāsaṅgaṃ papphoṭetvā samviggo lomahaṭṭhajāto ekamantaṃ ṭhito therāṃ bahi nikkhamantaṃ disvā “abhiramatu, bhante, ayyo macchikāsaṇḍe, ramaṇiyaṃ ambāṭakavanaṃ, ahaṃ ayyassa ussukkaṃ karissāmi cīvaraṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārāna”nti āha. Tato thero “na dāni idha vasituṃ sakkā’ti tamhā vihārā pakkāmi. Taṃ sandhāyetāṃ vuttaṃ - “tejosamāpatti pāṭihāriyaṃ dassetvā ‘idāni idha vasituṃ na yutta’nti yathāsukhaṃ pakkāmī’ti. Dve aggasāvakātiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ vitthārato vinayapāḷiyaṃ āgatameva.

Saddhoti lokiyalokuttarāya saddhāya samannāgato. Sīlenāti agāriyasīlaṃ anagāriyasīlanti duvidhaṃ sīlaṃ, tesu idha agāriyaṃ sīlaṃ adhippetāṃ, tena samannāgatoti attho. Yasobhogasamappitoti yādiso anāthapiṇḍikādīnaṃ pañcaupāsakasataparivārasaṅkhāto agāriyo yaso, tādiseneva yasena, yo ca dhanadhaññādiko ceva sattavidhaariyadhanasaṅkhāto cāti duvidho bhogo, tena ca samannāgatoti attho. Yaṃ yaṃ padesanti puratthimādīsu disāsu evarūpo kulaputto yaṃ yaṃ padesaṃ bhajati, tattha tattha evarūpena lābhasakkārena pūjitova hotīti attho.

Hatthakaāḷavakavatthu

251. Catutthe catubbidhena saṅgahavatthunāti

dānapiyavacanaatthacariyāsamānattatāsaṅkhātena catubbidhena saṅgahavatthunā. “Sve bhattacāṭiyā saddhiṃ ālavakassa pesetabbo ahoṣī”ti vuttamatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ - “tatrāyaṃ anupubbikathā”tiādimāha. Migavatthāya araṇṇaṃ gantvāti ālavako rājā vividhanāṭakūpabhogaṃ chaḍḍetvā corappaṭibāhanatthañca paṭirājanisedhanatthañca byāyāmakaraṇatthañca sattame sattame divase migavaṃ gacchanto ekadivasam balakāyena saddhiṃ “yassa passena migo palāyati, tasseva so bhāro”ti katakatikavatto migavatthāya araṇṇaṃ gantvā. Ekaṃ miganti attano ṭhitatṭhānena palātaṃ eṇimigaṃ. Anubandhitvāti tiyojanamaggaṃ ekakova anubandhitvā. Javasampanno hi rājā dhanuṃ gahetvā pattikova tiyojanaṃ taṃ migamanubandhi. Ghātetvāti yasmā eṇimigā tiyojanavegā eva honti, tasmā parikkhiṇajavaṃ taṃ migaṃ udakaṃ pavisitvā ṭhitaṃ ghātetvā. Dvidhā chetvā dhanukoṭiyaṃ lagetvā nivattetvā āgacchantoti anattikopi maṃsena “nāsakkhi migaṃ gahetu”nti apavādamocanattaṃ dvidhā chinnaṃ dhanukoṭiyaṃ lagetvā āgacchanto. Sandacchāyanti ghanacchāyaṃ bahalapattapālāsaṃ.

Rukkhe adhivatthā devatāti ālavakaṃ yakkhaṃ sandhāya vadati. So hi mahārājūnaṃ santikā varaṃ labhitvā majjhanhikasamaye tassa rukkhassa chāyāya phuṭṭhokāsaṃ pavitṭhe pāṇino khādanto tattha paṭivasati. Ālavakassa nisīdanapallaṅke nisīdīti yattha abhilakkhitesu maṅgaladivasādīsu ālavako nisīditvā sirim anubhoti, tasmimyeva dibbaratanapallaṅke nisīdi. Attano gamane asampajjamāne “kiṃ nu kho kāraṇa”nti āvajjentāti tadā kira sātāgīrahemavatā bhagavantaṃ jetavaneyeva vanditvā “yakkhasamāgamaṃ gamissāmā”ti saparivārā nānāyānehi ākāseṇa gacchanti, ākāse ca yakkhānaṃ na sabbattha maggo atthi, ākāsatṭhāni vimānāni pariharitvā maggaṭṭhāneneva maggo hoti, ālavakassa pana vimānaṃ bhūmatṭhaṃ suguttaṃ pākāraparikkhittaṃ susamvhitadvāraṭṭālākagopuraṃ upari kaṃsajālāsāñchannamañjūsāsadisam tiyojanaṃ ubbedhena, tassa upari maggo hoti, te taṃ padesamāgamma gantumasaṃmatthā ahesuṃ. Buddhānañhi nisinnokāsassa uparibhāgena yāva bhavaggā koci gantumasaṃmattho, tasmā attano gamane asampajjamāne “kiṃ nu kho kāraṇa”nti āvajjesuṃ. Tesam kathaṃ sutvā cintesīti yasmā assaddhassa saddhākathā dukkathā hoti dussīlādīnaṃ sīlakathādayo viya, tasmā tesam yakkhānaṃ santikā bhagavato paṃsaṃ sutvā eva aggimhi pakkhittaloṇasakkharā viya abbhantare uppannakopena paṭapaṭāyamaṇahadayo hutvā cintesi. Pabbatakūṭanti kelāsapabbatakūṭaṃ.

Ito paṭṭhāya ālavakayuddhaṃ vitthāretabbanti so kira manosilātale vāmapādena ṭhatvā “passatha dāni tumhākaṃ vā satthā mahānubhāvo, ahaṃ vā”ti dakkhiṇapādena satṭhiyojanamattaṃ kelāsakūṭapabbataṃ akkami, taṃ ayokūṭappahato viya niddhantaayapiṇḍo papaṭikāyo muñci. So tatra ṭhatvā “ahaṃ ālavako”ti ugghosesi, sakalajambudīpaṃ saddo phari.

Tiyojanasahassavitthatahimavāpi sampakampi yakkhassānubhāvena. So vātamaṇḍalaṃ samuṭṭhāpesi “eteneva samaṇaṃ palāpessāmī”ti. Te puratthimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā aḍḍhajojanayojanadviyojanatiyojanappamaṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni ummūletvā ālavīnagaraṃ pakkhandā jīṇṇahatthisālādīni cuṇṇentā chadaniṭṭhakā ākāse bhamentā. Bhagavā “mā kassaci uparodho hotū”ti adhiṭṭhāsi. Te vātā dasabalaṃ patvā cīvarakaṇṇamattampi cāletuṃ nāsakkhimsu. Tato mahāvassaṃ samuṭṭhāpesi “udakena ajjhottharivā samaṇaṃ māressāmī”ti. Tassānubhāvena uparūpari satapaṭālasahassapaṭāladibhedā valāhakā utṭhahitvā

pavassim̐su. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṃ upari mahogho āgantvā dasabalassa cīvare ussāvabindumattampi temetuṃ nāsakkhi. Tato pāsāṇavassaṃ samuṭṭhāpesi. Mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantāni pajjalantāni ākāsenāgantvā dasabalaṃ patvā dibbamālāguḷāni sampajjimsu. Tato paharaṇavassaṃ samuṭṭhāpesi. Ekatodhārā ubhatodhārā asisattikhurappādayo dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni ahesuṃ.

Tato aṅgāravassaṃ samuṭṭhāpesi. Kiṃsukavaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni hutvā vikirimsu. Tato kukkuḷavassaṃ samuṭṭhāpesi. Accuṇho kukkuḷo ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle candanacuṇṇaṃ hutvā nipati. Tato vālikavassaṃ samuṭṭhāpesi. Atisukhumā vālikā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatimsu. Tato kalalavassaṃ samuṭṭhāpesi. Taṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ ākāsenāgantvā dasabalassa pādamūle dibbagandhaṃ hutvā nipati. Tato andhakāraṃ samuṭṭhāpesi “bhiṃsetvā samaṇaṃ palāpessāmī”ti. Caturaṅgasamannāgataṃ andhakārasadisāṃ hutvā dasabalaṃ patvā sūriyappabhāvihatamivandhakāraṃ antaradhāyi. Evaṃ yakkho imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇaṅgārakukkuḷavālikakalalandhakāravuṭṭhīhi bhagavantaṃ palāpetumasakkonto nānāvidhappaharaṇahatthaanekappakārarūpabhūtagaṇasamākulāya caturaṅginiyā senāya sayameva bhagavantaṃ abhigato. Te bhūtagaṇā anekappakāravikāre katvā “gaṇhatha hanathā”ti bhagavato upari āgacchantā viya ca honti. Apica kho niddhantalohapiṇḍaṃ viya makkhikā bhagavantaṃ allīyitumasamatthā eva ahesuṃ.

Evaṃ sabbarattiṃ anekappakāravibhiṃsākāradassanēnapi bhagavantaṃ cāletumasakkonto āḷavako cintesi - “yaṃnūnāhaṃ kenaci ajeyyaṃ dussāvudhaṃ muñceyya”nti. Sace hi so duṭṭho ākāse taṃ dussāvudhaṃ muñceyya, dvādasa vassāni devo na vasseyya. Sace pathaviyaṃ muñceyya, sabbarukkhatiṇādīni sussitvā dvādasavassantaraṃ na puna ruheyyuṃ. Sace samudde muñceyya, tattakapāle udakabindu viya sabbaṃ susseyya. Sace sinerupabbate muñceyya, khaṇḍākhaṇḍaṃ hutvā vikireyya. So evaṃmahānubhāvaṃ dussāvudhaṃ uttarisāṭakaṃ muñcitvā aggahesi. Yebhuyyena dasasahassilokadhātudevatā vegena sannipatimsu “ajja bhagavā āḷavakaṃ damessati, tattha dhammaṃ sossāmā”ti. Yuddhadassanakāmāpi devatā sannipatimsu. Evaṃ sakalampi ākāsaṃ devatāhi paripuṇṇaṃ ahosi. Athāḷavako bhagavato samīpe uparūpari vicarivā vatthāvudhaṃ muñci. Taṃ asanicakkaṃ viya ākāse bheravasaddaṃ karontaṃ dhūmāyantaṃ pajjalantaṃ bhagavantaṃ patvā yakkhassa mānamaddanattaṃ pādapuñchanacoḷaṃ hutvā pādamūle nipati. Āḷavako taṃ disvā chinnavisāṇo viya usabho, uddhaṭadāṭho viya sappo nittejo nimmado nipātitaṃmānaddhajo ahosi. Evamidamaṃ āḷavakayuddhaṃ vitthāretabbaṃ.

Aṭṭha pañhe pucchīti -

“Kiṃ sūdha vittaṃ purisassa seṭṭhaṃ,
Kiṃ su suciṇṇaṃ sukhamāvahāti;
Kiṃ su have sādutaraṃ rasānaṃ,
Kathaṃ jīviṃ jīvitamāhu seṭṭha”nti. -

Ādinā aṭṭha pañhe pucchi. Satthā vissajjesīti -

“Saddhīdha vittaṃ purisassa seṭṭhaṃ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti;
Saccaṃ have sādutaraṃ rasānaṃ,
Paññājīvaṃ jīvitamāhu seṭṭha”nti. -

Ādinā vissajjesi. Vikkandamānāyāti accantaṃ paridevamānāya.

Mahānāmasakkavatthu

252. Pañcame satthā tato paraṃ paṭiññaṃ nādāsīti saṃvaccharato paraṃ sikkhāpadapaññattiyā paccayappavāraṇāsādiyanassa vāritattā “paṭiññaṃ nādāsī”ti vuttaṃ. Tathā hi bhagavā tatiyavārepi mahānāmena sakkena “icchāmaṃ, bhante, saṅghaṃ yāvajīvaṃ bhesajjena pavāretu”nti vutte “sādhu sādhu, mahānāma, tena hi tvaṃ, mahānāma, saṅghaṃ yāvajīvaṃ bhesajjena pavārehī”ti paṭiññaṃ adāsiyeva. Evaṃ paṭiññaṃ datvā pacchā chabbaggiyehi bhikkhūhi mahānāmassa sakkassa viheṭṭhitabhāvaṃ sutvā chabbaggiye bhikkhū vigarahitvā sikkhāpadaṃ paññapesi “agilānena bhikkhunā cātumāsappaccayapavāraṇā sādītābā aññatra punappavāraṇāya aññatra niccappavāraṇāya. Tato ce uttari sādiyeyya, pācittiya”nti. Tasmā paṭhamaṃ anujānitvāpi pacchā sikkhāpadabandhanena vāritattā “paṭiññaṃ nādāsī”ti vuttaṃ.

Uggagahapatyādivatthu

253-256. Chaṭṭhasattamaaṭṭhamanavamāni suviññeyyāneva.

Nakulapitugahapativatthu

257. Dasame susumāragirinagareti evaṃnāmake nagare. Tassa kira nagarassa vatthupariggahadivase avidūre udakarahade susumāro saddamakāsi, giraṃ nicchāresi. Atha nagare anantarāyena māpite tameva susumāragirakaraṇaṃ subhanimittaṃ katvā “susumāragirī”tvevassa nāmaṃ akaṃsu. Keci pana “susumārasaṇṭhānattā susumāro nāma eko giri, so tassa nagarassa samīpe, tasmā taṃ susumāragiri etassa atthīti susumāragirīti vuccatī”ti vadanti. Bhesakaḷāvaneti bhesakaḷānāmake vane. “Bhesakaḷāvane”tipi pāṭho. Kathaṃ pana bhagavati nesaṃ puttasaññaṃ paṭiṭṭhāsīti āha - “ayaṃ kirā”tiādi. Daharasseva daharā ānītāti me daharasseva sato daharā ānītāti attho. Aticaritāti atikkamitvā caranto.

Upāsakapāḷisaṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Etadaggavaggo

7. Sattamaetadaggavaggavaṇṇanā

Sujātāvatthu

258. Upāsikāpāḷisaṃvaṇṇanāya paṭhamaṃ suviññeyyameva.

Visākhāvatthu

259. Dutiye mahālatāpasādhanaṃ sātī mahālatāpīlandhanassa. Tasmiṃca pīlandhane catasso vajiraṇāliyo upayogaṃ agamaṃsu. Muttānaṃ ekādasa nāliyo, pavāḷassa dvāvīsati nāliyo, padumaṃ rāgamaṇīnaṃ tettiṃsa nāliyo. Iti etehi ca aññehi ca indanīlādīhi nīlapītalohitodātamañjīṭṭhasāmakabaravaṇṇavasena sattavaṇṇehi

vararatanehi niṭṭhānaṃ agamāsi, taṃ sīse paṭimukkaṃ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhārayamānāva naṃ itthī dhāretuṃ sakkoti. Antoaggi bahi na nīharitabbotiādīnaṃ attho upari āvi bhavissati. Sesamettha suviññeyyameva.

Khujjuttarā-sāmāvatīvattu

260-261. Tatiyacatutthesu pāyāsassāti bahalatarassa pāyāsassa. Taṃ pāyāsaṃ bhuñjantesūti taṃ bahalataṃ garusiniddhaṃ pāyāsaṃ bhuñjantesu. Jīrāpetuṃ asakkontoti antarāmagge appāhāratāya mandagahaṇikattā jīrāpetuṃ asakkonto. Vāḷamigaṭṭhāneti vāḷamigehi adhiṭṭhitaṭṭhāne. Anuvijjantoti vicārento. Sālāti naḷakārasālā. Mudhā na karissatīti mūlyaṃ vinā na karissati. Ālimpesīti aggiṃ adāsī, aggiṃ jālesīti attho. Pekkhāti āgamehi. Upadhisampadāti sarīrasampatti. Vaṭarukkhaṃ patvāti nigrodharukkhaṃ patvā. Suvaṇṇakaṭaṭeti suvaṇṇaḷaḷe. Abbhūṃ meti me avaḍḍhīti attho. Anto asodhetvāti paṇṇasālāya anto kassaci atthibhāvaṃ vā natthibhāvaṃ vā anupadhāretvā. Sesam suviññeyyameva.

Uttarānandamātāvattu

262. Pañcame upanissayaṃ disvāti iminā yathā visesādhigamassa satipi paccuppannapaccayasamavāye avassaṃ upanissayasampadā icchitabbā, evaṃ diṭṭhadhammavedanīyabhāvena vipaccanakassa kammassapi paccuppannasamavāyo viya upanissayasampadāpi savisesā icchitabbāti dasseti. Tathā hi ukkaṃsagatasappurisūpanissayayonisomanasikāresu labbhamānesupi upanissayarahitassa visesādhigamo na sampajjatevāti. Kappiyaṃ katvāti yathā kappiyaṃ hoti, tathā katvā. Patte patiṭṭhapeyyāti āhāraṃ dānamukhe vissajjeyya. Tihi cetanāhīti pubbabhāgamuñcaanumodanācetanāhi. Vuttañhetam -

“Pubbeva dānā sumano, dadaṃ cittaṃ pasādaye;
Datvā attamano hoti, esā puññassa sampadā”ti.

Tava manaṃ sandhārehīti “ajja bhattaṃ cirāyita”nti kodhato tava cittaṃ sandhārehi, mā kujjhīti attho. Olokitolokitaṭṭhānaṃ...pe... samparikiṇṇaṃ viya ahoṣīti tena kasitaṭṭhānaṃ sabbaṃ suvaṇṇabhāvāpattiyā mahākosātakipupphehi sañchannaṃ viya ahoṣi. Tādiseti tayā sadise. Na kopemīti na vināsemi, jātiyā na hīlemi. Pūjaṃ karotīti sammāsambuddhassa pūjaṃ karoti. Antaravatt hunti gehaṇṇaṃ. Bhoti sambodhane nipāto. Jeti avaññālapanaṃ. Sayam ariyasāvikābhāvato satthuvāsena “sapitikaṃ dhītā”ti vatvā satthu sammukhā dhammassavanena tassā visesādhigamaṃ paccāsīsaṃti “dasabale khamanteyeva khamissāmī”ti āha. Kadariyanti thaddhammacchariṃ.

Suppavāsāvatthu

263. Chaṭṭhe paṇītaḍāyikānanti paṇītarasavatthūnaṃ dāyikānaṃ. Āyuno ṭhitihetuṃ bhojanaṃ detī āyuṃ deti nāma. Esa nayo vaṇṇaṃ detītiādīsu. Tenāha - “pañca ṭhānānī”ti. Kammasarikkhakañcetaṃ phalanti dassento “āyuṃ kho pana datvā”tiādīmāha. Tattha datvāti dānaḥetu. Bhāginīti bhāgavatī laddhuṃ bhabbā.

Suppiyāvatthu

264. Sattame ūrumaṃsaṃ chinditvā dāsiyā adāsīti āgataphalā viññātasāsanā ariyasāvikā attano sarīradukkhaṃ acintetvā tassa bhikkhuno rogavūpasamameva paccāsīsaṃti attano ūrumaṃsaṃ chinditvā dāsiyā adāsī. Satthāpi tassā

tathāpavattaṃ ajjhāsayasampattiṃ disvā “mama sammukhībhāvūpagamanenevassā vaṇo ruhitvā sañchavi jāyati, phāsubhāvo hotī”ti ca disvā “pakkosatha na”nti āha. Sā cintesīti “sabbalokassa hitānukampako satthā na maṃ dukkhāpetuṃ pakkosati, atthettha kāraṇa”nti cintesi. Attanā katakāraṇaṃ sabbam kathesīti buddhānubhāvavibhāvanattham kathesi, na attano daḥhajjhāsayatāya vibhāvanattham. Gilānupaṭṭhākīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti agaṇitattadukkhā gilānānaṃ bhikkhūnaṃ gelaṇṇāvūpasamane yuttappayuttāti gilānupaṭṭhākīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesīti.

Kātiyānīvatthu

265. Aṭṭhame aveccappasannānanti ratanattayaguṇe yāthāvato ñatvā pasannānaṃ, so panassa pasādo maggenāgatattā kenaci akampanīyo. Adhigatenāti maggādhigameneva adhigatena. “Avigatenā”ti vā pāṭho, tassattho “kadāci avigacchantenā”ti. So appadhamāsiyo ca hoti, tasmā vuttaṃ - “adhigatena acalappasādenā”ti. Tattha kāyasakkhiṃ katvāti pamukhaṃ katvā, vacanattatho pana nāmakāyena desanāya sampaṭicchana vasena sakkhibhūtaṃ katvāti attho. Ummaggaṃ khanitvāti gharasandhicchedanena antopavisana maggaṃ khanitvā. Dullabhassavananti dullabhasaddhammassavanaṃ. Mahāpathavī pavisitabbā bhavēyyāti avīcippavesanaṃ vadati.

Nakulamātāvatthu

266. Navame vissāsakathaneneva nakulamātā nakulapitā ca satthuvissāsikā nāma jātāti vuttaṃ - “vissāsikānanti vissāsakathaṃ kathentīnaṃ upāsikāna”nti. Gahapatānīti gehasāminī. Vuttamevāti upāsakapāḷiyaṃ nakulapitukathāyaṃ vuttanayameva.

Kālīkuraragharikāvatthu

267. Dasame anussavenevāti paccakkhato rūpadassanena satthu sammukhā dhammassavanena ca vinā kevalaṃ anussavaneneva parassa vacanaṃ anugataṃ savaneneva uppannena pasādena. Anussavikappasādanti anussavato āgatappasādaṃ.

Upāsikāpāḷisaṃvaṇṇanā samattā.

Niṭṭhitā ca manorathapūraṇiyā

Āṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Etadaggavaggavaṇṇanāya anuttānatthadīpanā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 4. The Collection of the Numerical Discourses - Subcommentaries. 01. Subcommentary on the Book of the Ones. 14. The Chapter on the Foremost Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org